

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Gdańsk, dnia 21 czerwca 2022 r.

Poz. 2417

UCHWAŁA NR XLIII/447/2022 RADY MIASTA PRUSZCZ GDAŃSKI

z dnia 3 czerwca 2022 r.

w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami miasta Pruszcz Gdański na lata 2022-2025.

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r. poz. 559) oraz art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r. poz. 840) Rada Miasta uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Program opieki nad zabytkami miasta Pruszcz Gdański na lata 2022-2025, po uzyskaniu pozytywnej opinii Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Pruszcza Gdańskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodnicząca Rady Miasta

**Małgorzata Czarnecka -
Szafrńska**

Załącznik do uchwały Nr XLIII/447/2022

Rady Miasta Pruszcz Gdański

z dnia 3 czerwca 2022 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA PRUSZCZ GDAŃSKI na lata 2022-2025

Pruszcz Gdański, grudzień 2020/2021 r.

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania i cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami	4
3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków	4
3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	4
3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego	6
3.4. Inne uregulowania prawne.....	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	8
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	8
4.1.1. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	8
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	9
4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030	9
4.2.2. Regionalny Program Strategiczny w zakresie edukacji i kapitału społecznego.....	10
4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030	11
4.2.4. Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie pomorskim	12
4.2.5. Program Rozwoju Powiatu Gdańskiego do roku 2020+	12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta.....	13
5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta Pruszcz Gdański.....	13
5.1.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego miasta Pruszcz Gdański.....	14
5.1.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Pruszcz Gdański.....	16
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	18
5.2.1. Krajobraz kulturowy	18
5.2.2. Zabytki nieruchome.....	19
5.2.3. Zabytki ruchome.....	23
5.2.4. Zabytki archeologiczne	23
5.2.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	27
5.2.6. Dziedzictwo niematerialne	27
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	28
5.3.1. Lista światowego dziedzictwa UNESCO.....	29
5.3.2. Pomniki Historii	29
5.3.3. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków	29
5.3.4. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków	30
5.3.5. Parki kulturowe	31
5.3.6. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	31
5.4. Zabytki na terenie miasta ujęte w gminnej ewidencji zabytków	31
5.4.1. Wykaz zabytków nieruchomych w gminnej ewidencji zabytków	31
5.4.2. Wykaz stanowisk nieruchomych w gminnej ewidencji zabytków.....	38

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta.....	40
5.5.1. Zabytki archeologiczne	40
5.5.2. Obiekty nieruchome i zespoły zabudowy wpisane do rejestru zabytków	40
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza szans i zagrożeń.	42
7. Założenia programowe.....	43
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	45
8.1. Instrumenty prawne.....	45
8.2. Instrumenty koordynacji	45
8.3. Instrumenty finansowe	45
8.4. Instrumenty społeczne	46
8.5. Instrumenty kontrolne	46
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	46
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	46
10.1. Publiczne źródła finansowania	46
10.2. Środki pomocowe.....	49
11. Realizacja i finansowanie przez miasto zadań z zakresu ochrony zabytków.....	49

1. Wstęp

Gminny program opieki nad zabytkami jest podstawowym dokumentem służącym stworzeniu przez samorząd terytorialny warunków dla inicjowania i wspierania działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Głównym celem tego opracowania jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego położonego na obszarze miasta, w szczególności w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Realizacja tego celu będzie się odbywała poprzez wskazane w dokumencie kierunki działań w ramach zdefiniowanych priorytetów.

Program opieki nad zabytkami miasta Pruszcz Gdański na lata 2022-2025 stanowi aktualizację poprzedniego *Gminnego Programu...* opracowanego na lata 2014-2018¹. Przyjęte wówczas założenia zostały zmodyfikowane i dostosowane do nowych uwarunkowań formalno-prawnych. Jednocześnie kierując się doświadczeniami związanymi z realizacją poprzedniego dokumentu uproszczono zapisy obejmujące cele operacyjne i kierunki działań.

Niniejszy dokument sporządzono na podstawie opracowania pn. „Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny” opracowany przez zespół w składzie: mgr inż. arch. Tomasz Błyskosz, mgr Anna Fortuna-Marek, mgr Elżbieta Jagielska, mgr Iwona Liżewska, mgr Bogna Oszczanowska, mgr inż. arch. Jolanta Welc-Jędrzejewska.

Program opracowany został na cztery lata i będzie cyklicznie aktualizowany. Dwa lata od ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego, Burmistrz Pruszcza Gdańskiego sporządzi sprawozdanie z jego wykonania, które przedstawi Radzie Miasta Pruszcza Gdańskiego. Prowadzony w trakcie realizacji programu monitoring umożliwi uwzględnianie nowych uwarunkowań prawnych, społecznych i gospodarczych oraz sprecyzowanie lub modyfikację założonych celów.

¹ *Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Pruszcz Gdański na lata 2014-2018* przyjęty uchwałą Nr XLVIII/447/2014 Rady Miasta Pruszcza Gdańskiego z dnia 24 września 2014 r.;

2. Podstawa prawna opracowania i cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków

Podstawą prawną niniejszego opracowania jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami².

Program opieki nad zabytkami miasta Pruszcz Gdański na lata 2022-2025 ma na celu:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków

Na obowiązek ochrony zabytków wskazuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.³ W myśl art. 5 Konstytucji „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...)”. Natomiast art. 6 mówi o tym, że „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”. Art. 73 zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż obowiązkiem Obywatela Polskiego jest m.in. troska o dobro wspólne.

3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie zabytku jako nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki podlegają ochronie i opiece bez względu na stan zachowania. Podzielono je na następujące grupy:

- zabytki nieruchome, do których zaliczają się w szczególności: krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła

² tj. Dz. U. 2021 poz. 710 ze zmianami;

³ Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483; z 2001 r. Nr 28 poz. 319; z 2006 r. Nr 200, poz. 1471; z 2009 r. Nr 114 poz. 946;

budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- zabytki ruchome: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne;

- zabytki archeologiczne: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Organami ochrony zabytków są:

- Minister właściwy do spraw Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- Wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków. Wojewoda, na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa, z wyjątkiem prowadzenia rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wydawania w tym zakresie decyzji administracyjnych.

Formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub w decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z zapisami art. 4 cytowanej ustawy **ochrona zabytków** polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowania i utrzymania,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Jednocześnie zdefiniowano **pojęcie opieki nad zabytkiem**, tym samym nakładając na jego właściciela lub posiadacza obowiązek zapewnienia warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

A zatem zadaniem własnym jednostki samorządu terytorialnego jest m.in. sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada (art. 71 ust. 2).

3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego

Zadania gminy z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wpisane są w ustawę z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym⁴. W art. 7 ust. 1 pkt 9 wskazano, że: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: (...) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Natomiast zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 15 cytowanej ustawy zadaniem własnym jednostki samorządu terytorialnego jest utrzymanie gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych – co wskazuje w przypadku zabytków, do których tytuł prawny gmina posiada na konieczność prowadzenia w zależności od potrzeb prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tych obiektach.

Z zapisów ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁵ wynika dla gminy obowiązek uwzględniania wymagań ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, w decyzjach o ustaleniu lokalizacji celu publicznego oraz decyzjach o warunkach zabudowy (art. 1 ust. 2 pkt 4).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminy obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87). Program opieki przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii właściwego miejscowo wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie dokument ten jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu prezydent/burmistrz/wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy. Po czterech latach program powinien zostać zaktualizowany.

Na podstawie art. 81 ust. 1 cytowanej wyżej ustawy organ stanowiący gminy może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ stosownej uchwale. Rada Miasta Pruszcza Gdańskiego⁶ podjęła uchwałę w sprawie zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków położonych na terenie administracyjnym Gminy Miejskiej Pruszcza Gdański. Dzięki temu umożliwiono pomoc w zachowaniu i rewitalizacji zabytków nie będących własnością Gminy Miejskiej Pruszcza Gdański.

⁴ tj. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 ze zmianami;

⁵ tj. Dz. U. z 2021 r. poz. 741 ze zmianami;

⁶ Uchwała Rady Miasta Pruszcza Gdański Nr XXIX/346/2021 z dnia 30 czerwca 2021 r.;

3.4. Inne uregulowania prawne

Obowiązek ochrony zabytków uwzględniony został również w innych ustawach, tj.:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁷,
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane⁸,
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska⁹,
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody¹⁰,
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej¹¹,
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie¹²,
- ustawie z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych¹³,
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami¹⁴,
- ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych¹⁵,
- ustawie z dnia 28 września 1991 r. o lasach¹⁶,
- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach¹⁷,
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach¹⁸,
- ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach¹⁹,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych²⁰,
- rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków²¹,
- rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków²²,
- rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem²³,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami"²⁴,

⁷ tj. Dz. U. z 2021 r. poz. 741 ze zmianami;

⁸ tj. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 ze zmianami;

⁹ tj. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 ze zmianami;

¹⁰ tj. Dz. U. z 2021 r. poz. 1098 ze zmianami;

¹¹ tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zmianami;

¹² tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 ze zmianami;

¹³ tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 1947 ze zmianami;

¹⁴ tj. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 ze zmianami;

¹⁵ tj. Dz. U. z 2021 r. poz. 1326 ze zmianami;

¹⁶ tj. Dz. U. z 2021 r. poz. 1275 ze zmianami;

¹⁷ tj. Dz. U. z 2022 r. poz. 385 ze zmianami;

¹⁸ tj. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479 ze zmianami;

¹⁹ tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 164 ze zmianami;

²⁰ Dz. U. z 2004 r. Nr 212 poz. 2153;

²¹ Dz. U. z 2021 r. poz. 81 ze zmianami;

²² Dz. U. z 2017 r. poz. 1674;

²³ Dz. U. z 2021 r. poz. 56 ze zmianami;

²⁴ Dz. U. z 2004 r. Nr 124 poz. 1304 ze zmianami;

- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków²⁵,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych²⁶,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków²⁷.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 uchwalony został przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r.²⁸ i wszedł w życie 12 września 2019 r.

Po uwzględnieniu wniosków płynących z realizacji i ewaluacji Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014–2017, a także biorąc pod uwagę zmianę systemu ochrony zabytków wprowadzoną ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw, sformułowany został cel główny Krajowego Programu: „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”.

Dla osiągnięcia celu głównego opracowano trzy cele szczegółowe, które realizowane będą w ramach wyznaczonych kierunków działań oraz przypisanych im zadań:

1. optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego;

1.1. wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami;

1.2. wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej;

2. wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;

2.1. merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

²⁵ Dz. U. z 2004 r. Nr 75, poz. 706;

²⁶ Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650;

²⁷ Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259;

²⁸ Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190000808/O/M20190808.pdf> [strona Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, dostęp: 7.05.2020 r.];

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy);

2.2. podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje;

3. budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego;

3.1. upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami;

3.2. tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

W Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami przyjęto plan finansowy na poszczególne lata jego funkcjonowania oraz harmonogram jego realizacji.

Na Koordynatora programu wyznaczono Dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa, do którego zadań należeć będzie zarządzanie, koordynacja i monitorowanie Programu w latach 2019-2022, ciałem doradczym wspomagającym działania Koordynatora jest Rada Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W celu jak najefektywniejszej realizacji przyjętych działań sporządzono harmonogram oraz wskaźniki realizacji Krajowego Programu. Koordynator podczas realizacji Krajowego Programu będzie miał również za zadanie identyfikację problemów i zagrożeń dla realizacji założonych celów ujętych we wskaźniki oraz sygnalizowanie uzasadnionych korekt w sposobie realizacji Programu.

Założenia Programu opieki wpisują się w zadania wyznaczone przez „Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami”.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030

Najważniejszym dokumentem określającym wieloletnią strategię Samorządu Województwa Pomorskiego w zakresie działań na rzecz rozwoju regionu jest Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030²⁹ przyjęta uchwałą Nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2021 r.

W dokumencie tym zauważono, że „Region charakteryzuje się dużą różnorodnością kulturową, bogatym dziedzictwem materialnym i niematerialnym oraz tradycjami morskimi. Znaczny potencjał tkwi przede wszystkim w obiektach dziedzictwa kulturowego. Działania na różnych szczeblach

²⁹ Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030,
https://pomorskie.eu/wp-content/uploads/2021/04/Za%C5%82%C4%85cznik-do-uchwa%C5%82y_SWP_376_XXXI_21_SRWP2030_120421.pdf

administracji, w ramach ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dotyczą przede wszystkim zahamowania procesów ich degradacji i poprawy stanu funkcjonowania”³⁰.

W *Strategii* zdefiniowano 3 cele strategiczne. Zagadnienia ochrony dziedzictwa kulturowego przypisano do Celu Strategicznego 2. *Otwarta Wspólnota Regionalna*. W ramach tego celu stwierdzono, iż „Niezbędnym czynnikiem budowania wspólnoty będzie także wykorzystanie dziedzictwa (ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego – materialnego i niematerialnego) i tradycji Pomorza, a także działania rozwijające świadomość mieszkańców w kluczowych dla regionu obszarach, takich jak aktywność obywatelska, udział w kulturze, ochrona środowiska i klimatu, promocja zdrowego trybu życia, racjonalne zachowania komunikacyjne, cyfryzacja czy przedsiębiorczość”³¹.

Program opieki zgodny jest z zapisami „*Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030*.”

4.2.2. Regionalny Program Strategiczny w zakresie edukacji i kapitału społecznego

Jednym z zasadniczych narzędzi realizacji *Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030* jest *Regionalny Program Strategiczny w zakresie edukacji i kapitału społecznego*³², przyjęty przez Zarząd Województwa Pomorskiego uchwałą Nr 757/271/21 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 29 lipca 2021 r.

Wśród najważniejszych wyzwań stojących przed województwem pomorskim wymieniono zachowanie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, rozwój infrastruktury kultury, zwiększającej spójność społeczną województwa i dostępność kultury pełniącej funkcje społeczno-kulturalne oraz zwiększającej dostępność kultury, budowanie wrażliwej na różnorodność, otwartej na dialog i współpracę wspólnoty, podnoszenie kompetencji kadr kultury i turystyki/krajoznawstwa³³. Ponadto zwrócono uwagę na potrzebę stałej opieki i prowadzenia systematycznych działań na rzecz zabezpieczania obiektów zabytkowych. Zagroženiem dla zachowania zabytków jest brak ich użytkowania-przeważnie stopniowemu zniszczeniu ulegają obiekty, które zostały już wyeksploatowane i obecnie nie są wykorzystywane. Jedną z możliwości ich utrzymania jest zatem adaptacja do nowej funkcji.

W ramach zdefiniowanego Celu szczegółowego 2 – Kapitał Społeczny określono Działanie 2.1.2 - Rozwój infrastruktury kultury i zachowanie dziedzictwa materialnego, podkreślający potrzebę wzmocnienia systemowego wsparcia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz kompleksowych renowacji obiektów zabytkowych. Celem realizowanych w ramach tego priorytetu działań w szczególności jest poprawa stanu zachowania zabytków, trwałe ich zachowanie, a także zwiększenie ich dostępności dla mieszkańców, turystów oraz osób ze specjalnymi potrzebami. Odnowa obiektów i obszarów zabytkowych ma na celu przywrócenie wartości użytkowych i zapewnienie atrakcyjnej ekspozycji zabytkom architektury, zespołom urbanistycznym, ruralistycznym oraz założeniom dworsko-pałacowym.

³⁰ Tamże, s. 32,

³¹ Tamże, s. 88.

³² Regionalny Program Strategiczny w zakresie edukacji i kapitału społecznego, <https://strategia2030.pomorskie.eu/regionalne-programy-strategiczne/rps-w-zakresie-edukacji-i-kapitalu-spoecznego/>

³³ Tamże, s. 40;

Program opieki zgodny jest z zapisami „*Regionalnego Programu Strategicznego w zakresie edukacji i kapitału społecznego.*”

4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030 przyjęty został uchwałą Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r. i wszedł w życie z dniem 1 marca 2017 r. (Dz. Urz. Woj. Pom. z dnia 14.02.2017 r. poz. 603)³⁴.

Plan zagospodarowania jako dokument długookresowy służy do wyznaczenia kierunków polityki przestrzennej województwa, której celem jest osiągnięcie zrównoważonego rozwoju, prowadzącego do spójnego i jednoczesnego tworzenia łądów: społecznego, ekonomicznego, środowiskowego i przestrzennego.

W rozdziale Uwarunkowania – środowisko kulturowe i jego ochrona za charakterystyczne składniki dziedzictwa kulturowego województwa uznano³⁵:

- a) dzieła architektury i budownictwa, wśród których wyróżnić można m.in.: zasługująca na szczególną uwagę architektura z przełomu XIX i XX wieku, w tym obiekty użyteczności publicznej m.in.: zespoły przemysłowe: dawne browary i cukrownie (np. Pruszc Gdański),
- b) urządzenia wodne (śluzы, mosty, stacje pomp) m.in.: Kanał Raduni w Pruszc Gdańskim.

Potrzeby i wyzwania jakie stawia ochrona oraz utrzymanie walorów środowiska kulturowego regionu wiążą się z koniecznością zapewnienia warunków dla trwałego zachowania, zagospodarowania i utrzymania zabytkowych krajobrazów kulturowych oraz zespołów zabytkowych poprzez m.in. przywracanie historycznych zespołów staromiejskich (...); odnowę zabytkowych obiektów wraz z adaptowaniem do nowych funkcji; kompleksową odbudowę zdegradowanych zespołów zabytkowych w obszarach historycznych centrów miast (...), złożeń rezydencjonalnych, terenów zielonych, w tym założeń parkowych, alei, szpalerów oraz nieużytkowanych kościołów i cmentarzy; przeciwdziałanie dewastacji zabytków techniki, przemysłu oraz stanowisk archeologicznych; promowanie i oznaczenie w terenie historycznych miejsc pamięci; rozwój nowych form obszarowej ochrony krajobrazu kulturowego, w tym zwłaszcza systemu parków kulturowych; zabezpieczenie i prace konserwatorskie przy obiektach archeologicznych o własnej formie terenowej. Do istotnych zadań należy określenie kryteriów identyfikacji innych obiektów stanowiących dobra kultury współczesnej (pomników, miejsc pamięci, budynków, zespołów budynków, założeń urbanistycznych i krajobrazowych), będących uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, wyróżniających się wysoką wartością artystyczną, pełniącą istotną rolę dla budowania tożsamości regionu. Dostrzega się potrzebę stworzenia pomorskiej listy zabytków nieruchomych, które z uwagi na ponadregionalne znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego i świadomości społecznej mogą zostać uznane za pomniki historii lub parki kulturowe³⁶.

Polityka przestrzenna województwa uwzględnia ochronę tożsamości historyczno-kulturowej oraz promocję zasobów kulturowych województwa, a w szczególności obiektów zabytkowych i założeń przestrzennych, rewaloryzację przestrzeni o bogatej tradycji historycznej oraz obiektów zabytkowych, rozwijanie i promowanie szlaków kulturowych w oparciu o zasoby kulturowe.

³⁴ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego: <https://pbpr.pomorskie.eu/obowiazujacy-plan-zagospodarowania-przestrzennego-wojewodztwa-pomorskiego-2030> [Strona Sejmiku Województwa Pomorskiego, dostęp: 7.05.2020 r.];

³⁵ Tamże, s. 66-97;

³⁶ Tamże, s. 68;

W ramach działań i przedsięwzięć polityki przestrzennej służących realizacji kierunku „Ochrona obszarów o charakterystycznym krajobrazie kulturowym lub znaczeniu historycznym” wyznaczono m.in. dla jednostek samorządu terytorialnego następujące zadania:

- kompleksowa odnowa i rewaloryzacja definiujących tożsamość regionu zdegradowanych obiektów i zespołów zabytkowych, historycznych układów ruralistycznych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków, jak i uwzględnionych w ewidencji zabytków oraz pozostających poza nimi, z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich oraz lokalnego charakteru zabudowy,
- obejmowanie ochroną w formie parków kulturowych miejsc o wysokich i wyjątkowych wartościach, gdzie została zachowana historyczna struktura przestrzeni i szczególne walory przyrodniczo-krajobrazowe: Gdańsk i Pruszcz Gdański - Kanał Raduni - średniowieczny zespół hydrotechniczny (kanał wraz z obiektami hydrotechnicznymi),
- realizacja obiektów o charakterze wystawienniczym, muzealnym, jak również skansenów służących zachowaniu, ochronie i promocji dziedzictwa kulturowego regionu³⁷.

Program opieki zgodny jest z zapisami „*Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego*.”

4.2.4. Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie pomorskim na lata 2021-2024

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie pomorskim na lata 2021-2024 przyjęty przez Sejmik Województwa Pomorskiego w dniu 29 listopada 2021 r. uchwałą Nr 455/XXXVIII/21 jest podstawowym dokumentem służącym stworzeniu przez samorząd terytorialny warunków dla inicjowania i wspierania działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Celem strategicznym *Programu* jest wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego, służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej. Cel ten stanowi kontynuację dotychczasowych działań oraz dążenia do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego. Poprawę rozumieć należy jako uchronienie obiektów zabytkowych i krajobrazu kulturowego przed zniszczeniem oraz polepszenie stanu jego zachowania i utrzymania.

Cel strategiczny realizowany jest w ramach dwóch priorytetów:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu (w tym: ochrona dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości regionalnej, opieka nad zabytkami),
- upowszechnianie i popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu (w tym: edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym, wspieranie działań na rzecz zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego).

Program opieki zgodny jest z zapisami „*Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie pomorskim na lata 2021-2024*.”

4.2.5. Program Rozwoju Powiatu Gdańskiego do roku 2020+

Program Rozwoju Powiatu Gdańskiego do roku 2020+ uchwalony został uchwałą Nr XXIX/184/2016 Rady Powiatu Gdańskiego z dnia 28 listopada 2016 r. w sprawie przyjęcia Programu Rozwoju Powiatu Gdańskiego do roku 2020+. Dokument ten uwzględnia uwarunkowania społeczno-

³⁷ Tamże, s. 173-176;

gospodarcze powiatu oraz wytyczne w zakresie planowania strategicznego na poziomie lokalnym, a także określa wyzwania strategiczne.

Misją Powiatu Gdańskiego jest tworzenie warunków do zrównoważonego rozwoju powiatu poprzez współpracę z gminami oraz promowanie działań o charakterze międzygminnym.

Obrano 4 cele strategiczne:

1. Rozwój spójnego i zrównoważonego systemu transportowego Powiatu Gdańskiego;
2. Rozwój współpracy gmin w zakresie infrastruktury technicznej;
3. Rozwój zróżnicowanej oferty turystycznej i rekreacyjnej powiatu;
4. Poprawa jakości opieki i kształcenia na wszystkich poziomach edukacji.

W ramach pierwszego celu strategicznego przyjęto trzy cele operacyjne tj.: 1.1. Zwiększenie udziału transportu publicznego w przejazdach mieszkańców, 1.2. Aktywne uzgadnianie dokumentów planistycznych gmin w zakresie transportu drogowego i zbiorowego, 1.3. Rozwój powiązań komunikacyjnych w gminach charakteryzujących się słabszą dostępnością oraz poprawa dostępności terenów rekreacyjnych w powiecie.

Wśród zadań sformułowanych w pierwszym celu strategicznym dotyczącym transportu i komunikacji wyznaczono budowę systemu oznakowania miejsc historycznych, szlaków pieszych i rowerowych na terenie gminy Trąbki Wielkie, oraz budowę Szlaku Hymnu Narodowego Westerplatte – Będzin oraz ks. J. P. Aeltermana.

W ramach drugiego celu strategicznego przyjęto trzy cele operacyjne tj.: 1.1. Koordynacja działań przestrzenno-rozwojowych gmin, 2.2. Współpraca w zakresie tworzenia spójnego systemu przeciwpowodziowego i gospodarki wodami opadowymi, 2.3. Wspólne pozyskiwanie środków zewnętrznych na rozwój infrastruktury technicznej o znaczeniu międzygminnym.

W ramach trzeciego celu strategicznego przyjęto trzy cele operacyjne tj.: 3.1. Poprawa jakości środowiska naturalnego, w tym zmniejszenie niskiej emisji dla utrzymania atrakcyjności turystycznej i miejsc zamieszkania, 3.2. Rozwój spójnej oferty turystycznej i rekreacyjnej oraz polityki turystycznej powiatu z uwzględnieniem potrzeb różnych grup społecznych, 3.3. Współpraca w zakresie rozwoju bazy turystycznej w powiecie.

Wśród zadań sformułowanych w trzecim celu strategicznym dotyczącym współpracy gmin w zakresie infrastruktury technicznej wyznaczono adaptację młyna w Kolbudach na Centrum Kulturalno-Turystyczne.

W ramach czwartego celu strategicznego przyjęto trzy cele operacyjne tj.: 4.1. Współpraca gmin w zakresie dostosowania liczby placówek żłobkowych i przedszkolnych do zmieniającej się sytuacji, 4.2. Współpraca gmin w zakresie poprawy kompetencji uczniów w szkołach podstawowych i gimnazjalnych poprzez wdrażanie innowacji oświatowych, 4.3. Rozwój oferty kształcenia zawodowego i ponadgimnazjalnego.

Program opieki zgodny jest z zapisami „Programu Rozwoju Powiatu Gdańskiego do roku 2020+.”

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta Pruszcz Gdański

Strategia Rozwoju Miasta Pruszcz Gdański na lata 2020–2030 została przyjęta uchwałą Nr XXIV/297/2021 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 17 lutego 2021 r.

W celach strategicznych: Intensyfikacja procesów mających na celu wzmocnienie znaczenia na mapie województwa pomorskiego, w Obszarze interwencji: Przestrzeń i środowisko, wskazano jako cel operacyjny rewaloryzację tzw. "miejskich zabytków" wraz z ich najbliższym otoczeniem.

5.1.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego miasta Pruszcza Gdańskiego

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego miasta Pruszcza Gdańskiego jest podstawą bieżących działań władz samorządowych gminy, jak też planów rozwojowych, w tym materiałem merytorycznym i dokumentem wyjściowym do wykonania opracowań planistycznych z zakresu gospodarki przestrzennej. Studium przyjęte zostało uchwałą Nr XXVI/238/2016 Rady Miasta Pruszcza Gdańskiego z dnia 12 października 2016 r.

W studium zgodnie z przepisami prawa określono m.in. obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W części II Uwarunkowania w rozdziale 5. Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej opisane zostały główne elementy kulturowe układu przestrzennego miasta, zasób dziedzictwa kulturowego objęty ochroną, obiekty wpisane do rejestru zabytków, obiekty objęte ochroną w aktach prawa miejscowego, obiekty figurujące w Gminnej Ewidencji Zabytków, obiekty o wartościach kulturowych proponowane do wpisu do rejestru zabytków, obiekty o wartościach kulturowych proponowane do objęcia ochroną w aktach prawa miejscowego, stanowiska archeologiczne na terenie miasta, obiekty i strefy ochrony archeologicznej prawnie chronione.

W części III Kierunki w rozdziale 4. Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) zawarto następujące zalecenia odnośnie ochrony dziedzictwa kulturowego „Zaleca się kreowanie polityki ochrony dziedzictwa kulturowego miasta tak, aby dążyć do utrwalania układu przestrzennego Pruszcza Gdańskiego oraz do dbałości o zachowanie oryginalnej substancji zabytkowej, jej dobry stan oraz efektowny wygląd. Wszelkie planowane działania inwestycyjne realizowane na obiektach i obszarach wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków lub na nie oddziałujące należy realizować zgodnie z przepisami odrębnymi, w szczególności z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego. Warunki ich ochrony i zasady ograniczania negatywnego wpływu planowanych inwestycji na krajobraz kulturowy określane będą zgodnie z przepisami odrębnymi”;
- 2) odnośnie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków sformułowano następujące wytyczne ochrony: „Obiekty i obszary podlegają ścisłej ochronie konserwatorskiej i wszelkie działania w zakresie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz zmiany funkcji a także umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, muszą być uzgadniane z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Gdańsku”;
- 3) odnośnie zabytków nieruchomych objętych ochroną w aktach prawa miejscowego sformułowano następujące wytyczne ochrony: „Obiekty i obszary podlegają ochronie konserwatorskiej i wykonywanie wszelkich robót budowlanych wymaga pozwolenia właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Obiekty i obszary wskazane do objęcia ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego”;
- 4) odnośnie obiektów figurujących w Gminnej Ewidencji Zabytków sformułowano następujące wytyczne ochrony: „Obiekty i obszary wskazane do objęcia ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego”;

- 5) odnośnie obiektów o wartościach kulturowych proponowanych do wpisu do rejestru zabytków sformułowano następujące wytyczne ochrony: „Obiekty i obszary podlegają ochronie konserwatorskiej i wykonywanie wszelkich robót budowlanych wymaga pozwolenia właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Obiekty i obszary wskazane do objęcia ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego”;
- 6) odnośnie obiektów o wartościach kulturowych proponowanych do objęcia ochroną w aktach prawa miejscowego sformułowano następujące wytyczne ochrony: „Wszystkie obiekty wskazane zostały do objęcia ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, wszelka działalność związana ze zmianą elementów ochrony wymaga uzgodnienia właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków”;
- 7) wyznaczono strefę pełnej ochrony konserwatorskiej obejmującą najcenniejsze zespoły i obiekty kulturowe Pruszcza Gdańskiego, dla której sformułowano następujące wytyczne ochrony: „zachowanie bez zmian historycznego układu ulic i placów, utrzymanie charakteru istniejącej zabudowy, ograniczenie wysokości nowej zabudowy do wysokości obiektów sąsiadujących, obowiązek uzgadniania z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Gdańsku wszelkich prac inwestycyjnych, prac remontowych (dot.: elewacji, stolarki, witryn, pokrycia dachu, kolorystyki) a także umieszczanie reklam i szyldów, zachowanie zieleni historycznej”;
- 8) wyznaczono strefę pośredniej ochrony konserwatorskiej, obejmującą tereny sąsiadujące ze strefą pełnej ochrony konserwatorskiej stanowiąc otulinę dla właściwego wyeksponowania cennej kulturowo zabudowy, dla której sformułowano następujące wytyczne ochrony: „ograniczenie intensywności nowej zabudowy, ograniczenie gabarytu nowej zabudowy, indywidualnie w zależności od obiektów już istniejących: na obszarze leżącym przy Kanale Raduni oraz na zach. od ul. Wojska Polskiego zalecane jest 1,5 kondygnacji, na pozostałych 2,5 kondygnacji, obowiązek uzyskania opinii Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku dla wszelkich prac inwestycyjnych, prac remontowych (zmiany na elewacji, stolarki, witryn, pokrycia dachu, kolorystyki) a także umieszczanie reklam i szyldów”;
- 9) umieszczono listę obiektów przewidzianych do remontu/restaurowania w latach 2014–2018:
 - obiekt przy ul. Krótkiej 6 – utworzenie miejskiej placówki o charakterze muzealno-dokumentacyjnym poprzez remont i adaptację obiektu,
 - obiekt przy ul. Wojska Polskiego 44 – odtworzenie i adaptacja na cele administracyjne urzędu stanu cywilnego,
 - rewitalizacja pierzei ul. Krótkiej wraz z nowym układem placowym – przywrócenie pierwotnego charakteru ulicy,
 - rewitalizacja pierzei ul. Wojska Polskiego – przywrócenie pierwotnego charakteru ulicy, poprawa dostępu do obiektu zabytkowego „Kanału Raduni” poprzez budowę ścieżek rowerowych, parkingów, dróg dojazdowych i ciągów pieszych;
- 10) odnośnie archeologicznego środowiska kulturowego zawarto następujące zapisy: „Stanowiska archeologiczne jako istotny element dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego podlegają ochronie na mocy przepisów prawa międzynarodowego (Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego) i prawa krajowego (m.in. ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi), które zobowiązują do ich trwałego zachowania, uwzględnienia zadań ochronnych w procesie planowania przestrzennego, a jeśli niemożliwa jest trwała ochrona – metodycznego przebadania i zadokumentowania warstw kulturowych (warstw tworzących się w trakcie użytkowania przez człowieka danego terenu) oraz zakonserwowania i zabezpieczenia pozyskanych archeologicznych zabytków ruchomych”. Sformułowano następujące wytyczne: „W

celu ochrony stanowisk archeologicznych, przed nieodwracalną utratą dziedzictwa kulturowego, wszelkie inwazyjne prace ziemne w obrębie stref ochrony archeologicznej, w trakcie których może dojść do naruszenia i zniszczenia warstw i obiektów zabytkowych na obszarze stanowisk archeologicznych, należy poprzedzić badaniami ratowniczymi, w trakcie których warstwy kulturowe podlegają zadokumentowaniu, a zabytki ruchome – zabezpieczeniu i konserwacji. Dla wszystkich stref ochrony konserwatorskiej (ochrony archeologicznej) ustala się wymóg uzgadniania wszelkich projektów, prac ziemnych i planów zagospodarowania z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków. W celu skuteczniejszej ochrony zabytków archeologicznych zaleca się ujęcie ich w gminnej ewidencji zabytków, która stanowi podstawę do dalszych działań ochronnych podejmowanych przez organy administracji publicznej”.

W części III w rozdziale 4.2 zawarto ocenę i diagnozę: owalnicowego układu dawnej wsi, Kanału Raduni, zespołu kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Św., zespołu kościoła pw. MB Nieustającej Pomocy, zespołu cukrowni w Pruszczu Gdańskim, zabudowy głównych ulic (Chopina, Grunwaldzkiej, Wojska Polskiego), zespołów dworsko-parkowych, kolonii mieszkaniowych.

W części III w rozdz. 4.3. wyznaczono następujące tereny objęte zakazem zabudowy:

- leżące wzdłuż całego Kanału Raduni, o szerokości nie mniejszej niż 10 m od podnóża nasypu,
- rozlewiska między Kanałem Raduni a rzeką Radunią,
- parcela kościelna wraz z cmentarzem,
- pas zieleni przy ul. Chopina - od dawnego parku cukrowni (obecnie stadion) po cmentarz katolicki,
- obszar dawnej szkółki ogrodniczej Radtkego - przestrzeń dawnego Rynku,
- plac przed budynkiem siedziby Powiatu Gdańskiego,
- parki dawnych folwarków Pruszczańskie Pole i Kochanowo (w granicach terenu zamkniętego).

Zgodnie z art. 19 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnia się w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego. W związku z powyższym przy aktualizacji Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego miasta Pruszcz Gdański należy uwzględnić aktualny wykaz zabytków z Gminnej Ewidencji Zabytków miasta Pruszcz Gdański.

5.1.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Pruszcz Gdański

Na terenie miasta obowiązują następujące plany miejscowe:

- Obrońców Westerplatte (uchwała Nr XXVIII/178/1996 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 24.04.1996 r.);
- Mickiewicza (uchwała Nr L/356/1998 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 20.02.1998 r.);
- Rejon ulicy Kasprowicza (uchwała Nr LIII/374/1998 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 29.04.1998 r.);
- Ekologiczna obwodnica komunikacyjna miasta Pruszcz Gdański (uchwała Nr XLI/318/2001 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 19.12.2001 r.);
- ZSO Nr 1 (uchwała Nr XLI/319/2001 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 19.12.2001 r.);
- Krótka (uchwała Nr XLVIII/374/2002 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 26.06.2002 r.);
- Kasprowicza – dz. nr 337- E2 (uchwała Nr VI/40/2003 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 21.01.2003 r.);
- Zastawna (stawy), (uchwała Nr XIII/116/2003 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 29.10.2003 r.);
- Rejon ul. Zastawnej (uchwała Nr XIX/190/2004 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 21.04.2004 r.);
- Rejon ulicy Kasprowicza (dz. Nr 2/1, 5/1, 1/1, 1/2, 1/4, 1/5, 1/6, 1/7, 1/8, 1/9, 1/10, 1/11, obręb 9, dz. nr 1/12 – zm. wys.), (uchwała Nr XLV/344/2002 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 20.03.2002 r.);

- Rejon ul. Wojska Polskiego (uchwała Nr XXII/214/2004 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 30.06.2004 r.);
- Osiedle Wschód (uchwała Nr XXIII/230/2004 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 25.08.2004 r.);
- Osiedle Mickiewicza (uchwała Nr XXIII/231/2004 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 25.08.2004 r.);
- ul. Spokojna, Cicha (uchwała Nr XXV/249/2004 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 27.10.2004 r.);
- Krótka zmiana z 2005 r. (uchwała Nr XXXIV/329/2005 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 29.06.2005 r.);
- Zastawna – (stawy) zmiana Faktorii (uchwała Nr XXXIV/330/2005 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 29.06.2005 r.);
- Kasprowiczka - zmiana linii okapu (uchwała Nr XXXIX/284/2005 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 23.02.2005 r.);
- Cukrownia Pruszcz (uchwała Nr XLVIII/501/2006 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 25.10.2006 r.);
- Rejon ulicy Zastawnej (Towarowa), (uchwała Nr IX/80/2007 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 27.06.2007 r.);
- Rejon ul. Powstańców Warszawy (uchwała Nr XVI/158/2008 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 20.02.2008 r.);
- Rejon ul. Orzeszkowej (uchwała Nr XVII/172/2008 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 22.04.2008 r.);
- Rejon ul. Przy Torze (uchwała Nr XVI/159/2008 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 20.02.2008 r.);
- Rejon Alei ks. Józefa Waląga (uchwała Nr XLVI/439/2010 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 30.06.2010 r.);
- Rejon ul. Podmiejskiej (uchwała Nr V/42/2011 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 02.03.2011 r.);
- Rejon ul. Kopernika (uchwała Nr VI/55/2011 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 20.04.2011 r.);
- Rejon ulicy Zastawnej i okolic (uchwała Nr VIII/85/2011 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 22.06.2011 r.);
- Rejon ulicy Podkomorzego (uchwała Nr XVI/180/2012 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 23.05.2012 r.);
- Rejon ul. Powstańców Warszawy-ogrody działkowe (uchwała Nr XVI/182/2012 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 23.05.2012 r.);
- Rejon ul. Grunwaldzkiej (uchwała Nr XXI/225/2012 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 26 września 2012 r.);
- Centrum (uchwała Nr XXI/226/2012 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 26.09.2012 r.);
- Rejon ul. Kasprowiczka (H1) (uchwała Nr XXVII/269/2013 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 27.02.2013 r.);
- Rejon ulicy Spokojnej (uchwała Nr XXX/302/2013 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 22.05.2013 r.);
- ul. Grunwaldzka 71 (uchwała Nr XXX/303/2013 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 22.05.2013 r.);
- Rejon ul. Cichej (uchwała Nr XLI/385/2014 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 5.03.2014 r.);
- Rejon ul. Powstańców Warszawy – zmiana (uchwała Nr XXXV/331/2013 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 25.09.2013 r.);
- Rejon ul. Armii Krajowej (uchwała Nr XXII/208/2016 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 14.07.2016 r.);
- Pole – małe (uchwała Nr XXII/207/2016 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 14.07.2016 r.);
- Dla działek nr 451/2, 19/17, obr. 13 (uchwała Nr XXVI/237/2016 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 12.10.2016 r., rozstrzygnięcie nadzorcze NR PN-II.4131.97.2016.MB Wojewody Pomorskiego – Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego z dnia 1.12.2016 r. poz. 4068);
- Rejon ul. Ignacego Krasickiego (uchwała Nr XXX/281/2017 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 6.03.2017 r.);
- Dla działek nr 523, obr. 12 (uchwała Nr XXXV/324/2017 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 14.06.2017 r.);
- Pole – duże (uchwała Nr XXXV/325/2017 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 14.06.2017 r.);
- Południe miasta (uchwała Nr XLI/400/2017 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 19.12.2017 r.);

- Rejon ul. Raciborskiego (uchwała Nr XLI/401/2017 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 19.12.2017 r.);
- Rejon ul. Słowackiego (uchwała Nr XLI/402/2017 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 19.12.2017 r.);
- Rejon Szkoły Podstawowej nr 4 (uchwała Nr IV/40/2019 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 7.03.2019 r.);
- Rejon ul. Stolarskiej (uchwała Nr IV/39/2019 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 7.03.2019 r.);
- Osiedle Bursztynowe II (uchwała Nr IV/38/2019 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 7.03.2019 r.);
- Rejon przy Osiedlu Rotmanka – (uchwała Nr VII/82/2019 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 26.06.2019 r., wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku – Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego z dnia 14.02.2022 r. poz. 549);
- Rejon Szkoły Podstawowej Nr 3 (uchwała Nr IX/104/2019 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 18.09.2019 r.);
- Szkoła Podstawowa Nr 2 (uchwała Nr XI/145/2019 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 18 grudnia 2019 r.);
- Rejon ul. Łukasiewicza (uchwała Nr XI/144/2019 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 18 grudnia 2019 r., rozstrzygnięcie nadzorcze NR PN-I.4131.4.2020.MM Wojewody Pomorskiego – Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego z dnia 21.01.2020 r. poz. 638);
- Teren ciepłowni (uchwała Nr XI/146/2019 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 18.12.2019 r.);
- Rejon ul. Słonecznej (uchwała Nr XIII/168/2020 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 4.03.2020 r., rozstrzygnięcie nadzorcze NR PN-I.4131.20.2020.MM Wojewody Pomorskiego – Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego z dnia 16.04.2020 r. poz. 1952);
- Rejon ul. Korzeniowskiego (uchwała Nr XIII/169/2020 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 04.03.2020 r., rozstrzygnięcie nadzorcze NR PN-I.4131.28.2020.KG Wojewody Pomorskiego – Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego z dnia 17.04.2020 r. poz. 1973);
- Stawy (uchwała Nr XVIII/241/2020 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 30.09.2020 r.);
- Rejon ul. Mościckiego (uchwała Nr XXIV/285/2021 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 17.02.2021 r.);
- Rejon ul. PCK (uchwała Nr XXIX/333/2021 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 30.06.2021 r.);
- Rejon ul. Krótkiej (uchwała Nr XXIX/334/2021 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 30.06.2021 r.);
- GPZ Pruszcz (uchwała Nr XXXVI/387/2021 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 15.12.2021 r.).

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego miasta Pruszcz Gdański uwzględniono ochronę dziedzictwa kulturowego: zabytków wpisanych do rejestru zabytków, ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz wskazanych do ochrony poprzez zapisy planów. Plany te zawierają zasady ochrony, warunki konserwatorskie dotyczące realizacji nowej zabudowy w strefach ochrony konserwatorskiej. Zasady ochrony konserwatorskiej są adekwatne do wartości zasobu kulturowego miasta i właściwie je chronią. Określają dokładnie przedmiot ochrony i zasady realizacji inwestycji przy zabytkowych obiektach i w obszarach zabytkowych.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

5.2.1. Krajobraz kulturowy

Krajobraz Pruszcza Gdańskiego jest typem krajobrazu zurbanizowanego. Miasto położone nad rzeką Radunią i zbudowanym w latach 1348-1356 Kanąłem Raduni, wywodzi się z dawnej wsi owalnicowej o przedlokacyjnej proveniencji. Lokacja na prawie chełmińskim nastąpiła prawdopodobnie w 2 ćw. XIV w., a potwierdzona została przez komtura gdańskiego Ludwiga von Essen w 1367 r. Miejscowość niszczone i palona podczas wojen i przemarszów wojsk na przestrzeni kolejnych stuleci, w bliżej niedającym się ustalić okresie nowożytności, przekształciła się z układu owalnicowego w ulicowy. W 1801 r. w Pruszczu wybuchł pożar, który strawił większą część starej zabudowy.

Od 1 połowy XIX w. w wyniku przemian zachodzących w państwie pruskim rozpoczął się proces przekształcania rolniczego charakteru miejscowości w miejski. W 1819 r. wybudowano na terenie

Pruszcz odcinek szosy państwowej prowadzącej z Gdańska do Tczewa i dalej do Bydgoszczy oraz Królewca. W latach 40-tych XIX w. podjęto przygotowania do kolejnych inwestycji poprawiających warunki komunikacyjne Pruszcza: przekształcenia w szosę o nawierzchni utwardzonej drogi prowadzącej z Pruszcza przez Wojanowo do Skarszew, a także budowy szosy na trasie Maćkowy – Straszyn – Arciszewo – Postołowo – Skarszewy – Zblewo. Rozwój Pruszcza Gdańskiego nasilił się w wyniku budowy w 1852 r. linii kolejowej z Bydgoszczy do Gdańska przez Tczew, Pszczółki i Pruszcz oraz szosy powiatowej łączącej Pruszcz i Leszkowy. Inwestycje te stały się impulsem do powstania zakładów przemysłowych związanych z produkcją rolniczą Żuław Gdańskich m.in. cukrowni zbudowanej w latach 1879-1880, a także dalszej rozbudowy sieci dróg na terenie miasta. W 1882 r. zbudowano wygodną szosę do Straszyna, w tym samym roku rozpoczęto budowę linii kolejowej do Kartuz, co wiązało się z przebudową dworca kolejowego, przy którym powstał dworzec towarowy. W końcu lat 90-tych XIX w. ukończono szosę powiatową z Rusocina do Sobowidza oraz do Juszkowa.

Wraz z rozwojem komunikacji następował proces unowocześniania zabudowy i infrastruktury komunalnej. Przy ul. Grunwaldzkiej, stanowiącej wschodni odcinek dawnej owalnicy, obok istniejącej zabudowy o charakterze wiejskim, pod koniec XIX w. i na początku XX w. powstała zabudowa o charakterze wielkomiejskim z okazałymi fasadami zdobionymi bogatym detalem architektonicznym. Pojawiła się zabudowa przy ulicy prowadzącej do cukrowni (dzisiejsza ul. Chopina). Jeszcze w 1 połowie XIX w. w rejonie dzisiejszych ulic Kopernika i Kochanowskiego powstało osiedle domów jednorodzinnych. Po 1913 r. nastąpiła rozbudowa w północno-wschodnim rejonie miejscowości zwanym Praustfelde (dziś Osiedle Bajkowe), kolejne osiedle określane jako „Hofacker” powstawało przy drodze wychodzącej z Pruszcza do Juszkowa (dzisiejsza ul. Obrońców Wybrzeża).

Pozostałościami po wiejskim charakterze dzisiejszego miasta są folwarki pruszczańskie: Kochanowo (Kochstedt) usytuowane na obszarze współczesnego lotniska, a także Pruszczańskie Pole (Praustfelde) położone przy ul. Obrońców Westerplatte 30.

Wyróżniającym się elementem w krajobrazie miasta jest młyn, którego tradycja sięga czasów krzyżackich.

5.2.2. Zabytki nieruchome

A. Dzieła architektury i budownictwa

Architektura sakralna

Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Pruszczu Gdańskim wzniesiony został przed 1367 r., podczas pożaru w 1460 r. spaliła się więźba dachowa i wnętrze kościoła. Odbudowany został jako bazylika w 2 połowie XV w. W 1742 r. poddany remontowi, podczas kolejnego w 1831 r. osadzono zegar w wieży, natomiast w 1936 r. został gruntownie odnowiony. W 2016 r. przeprowadzono remont wieży, w czasie którego w blendach odtworzono malowane maswerki. W 2017 r. miejsce miał drugi etap prac konserwatorsko-restauratorskich świątyni, polegających na wymianie pokrycia dachu i remoncie elewacji nawy głównej korpusu kościoła. Do 2021 r. wykonano sześć etapów prac konserwatorsko-restauratorskich, których celem było wyeksponowanie wartości historycznych i artystycznych kościoła.

Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Pruszczu Gdańskim wzniesiony został w latach 1922-1928 w stylu neobarokowym przez mistrza budowlanego Johanna Schulza we współpracy z mistrzem murarskim Albertem Chillem (który ofiarował grunt pod budowę kościoła) i profesorem Otto Klöppelem. W 1945 r. podczas walk zniszczony został dach kościoła. Świątynię

odbudowano pod koniec lat 50-tych XX w. Z oryginalnego wyposażenia zachowały się m.in. organy z 1925 r.

Architektura rezydencjonalna

Pruszcz Gdański, ul. Sikorskiego (d. Kochanowo) – zachowany dwór z początku XX w. i wcześniejszy park. Dwór ma formę neorenesansowej willi podmiejskiej, murowany, otynkowany z bogatą dekoracją architektoniczną, kryty dachem czterospadowym z lukarnami, elewacje rozczłonkowane ryzalitami i wykuszami.

Pruszcz Gdański, ul. Grunwaldzka 71 (d. Lipowy Dwór) – zachował się dwór (1891 r.), budynek gospodarczy (1875 r.) i brama wraz z ogrodzeniem (1875 r.). Dwór murowany, otynkowany, z bogatym detalem architektonicznym, parterowy, na planie wydłużonego prostokąta, kryty dachem dwuspadowym, z ryzalitem pozornym na osi elewacji frontowej, zwieńczonym wolutowym szczytem.

Pruszcz Gdański, ul. Obrońców Westerplatte 32 (d. Pruszczańskie Pole) – zachował się dwór z 1863 r. oraz park. Dwór murowany, otynkowany, z bogatym detalem architektonicznym, parterowy, na planie prostokąta, kryty dachem dwuspadowym, zachowała się większa część oryginalnej stolarki okiennej i drzwiowej.

Obiekty użyteczności publicznej

Dawny hotel "Pruszczański Dwór" - Prauster Hof przy ul. Grunwaldzkiej 8 wzniesiony w 1902 r. na miejscu gospody, od 1942 r. siedziba administracji cywilnej, w 1949 r. po odbudowie ze zniszczeń wojennych w dawnej sali teatralnej urządzono kino „Krakus”. Budynek o formach klasycyzujących, murowany, otynkowany, kryty dachem czterospadowym z lukarnami.

Urząd Miasta, dawna siedziba Miejsko - Gminnego Komitetu PZPR przy ul. Grunwaldzkiej 20 wzniesiony został około 1950 r., według projektu arch. Wacława Rembiszewskiego. Budynek o formach socrealistycznych, murowany, otynkowany, kryty dachem czterospadowym z lukarnami, w elewacji frontowej dwa narożne ryzality.

Dawny szpital Wiedemanna, następnie Dom Starców przy ul. Grunwaldzkiej 25 wzniesiony w latach 1891-1894 staraniem dr Hermanna Wiedemanna, w 1921 r. szpital przejęły władze powiatowe i przekształciły w placówkę opieki nad osobami starszymi, kalekimi i przewlekle chorymi. W 1945 r. budynek zaadaptowano na szpital dziecięcy i ambulatorium. Budynek murowany, tynkowany, kryty dachem płaskim, z dwoma gankami w elewacji frontowej i dwoma bocznymi skrzydłami w elewacji tylnej.

Dawna kostnica w zespole szpitala Wiedemanna przy ul. Grunwaldzkiej 25A wzniesiona została pod koniec XIX w. Budynek w stylu neogotyckim, murowany z czerwonej cegły licowej, kryty dachem dwuspadowym.

Budynek kasy oszczędnościowej (Sparkasse) przy ul. Krótkiej 4 wzniesiony został około 1900 r. Budynek o formach eklektycznych, murowany, otynkowany, kryty dachem kolankowym z lukarnami od frontu.

Bar Zacisze, dawny budynek z restauracją i sklepem kolonialnym Gustava Mullera przy ul. Powstańców Warszawy 5 powstał w 4 ćw. XIX w. Budynek murowany z cegły licowej, kryty dachem dwuspadowym, z ryzalitem na osi w elewacji frontowej, krytym dachem dwuspadowym.

Dawna gospoda (Gaststaette Willer) przy ul. Wojska Polskiego 1 wzniesiona w 4 ćw. XIX w. Budynek murowany, tynkowany, zdobiony neoklasycystycznym detalem architektonicznym, kryty dachem dwuspadowym, na osi elewacji frontowej ryzalit pozorny kryty dachem dwuspadowym.

Dawna szkoła ewangelicka przy ul. Wojska Polskiego 7 pochodzi z lat 1878-1879, budową kierował mistrz budowlany Johannes F. Schulz. Szkoła została rozbudowana około 1890 r. Do 1972 r. budynek pełnił funkcję szkoły, później urządzono w nim biura. Na początku 2009 r. dotychczasowa parterowa część została nadbudowana o jedną kondygnację. Obecnie siedziba prokuratury rejonowej. Budynek murowany z czerwonej cegły licowej, o rozczłonkowanej bryle, kryty dachem dwuspadowym.

Dawny Urząd Powiatowy przy ul. Wojska Polskiego 16 wybudowany w latach 1950-1955. Budynek o formach klasycyzujących, murowany, otynkowany, z dwoma skrzydłami bocznymi, krytymi dachami czterospadowymi.

Budynek dawnej szkoły Rathkego przy ul. Wojska Polskiego 12 pochodzi z przełomu XIX i XX w., od 1911 r. mieściła się tu siedziba urzędu gminy. Budynek murowany, otynkowany, z neoklasycystycznym detalem architektonicznym, kryty dachem dwuspadowym.

Obiekty mieszkalne i gospodarcze

Dawna pastorówka w Pruszczu Gdańskim przy ul. Wojska Polskiego 34 z połowy XVIII w., murowana, otynkowana z dachem dwuspadowym, w stylu klasycystycznym.

W Pruszczu Gdańskim znajdują się dwa budynki mieszkalne o cechach charakterystycznych dla stylu klasycystycznego, jednak o zupełnie odmiennych konstrukcjach. Dom przy ul. Grunwaldzkiej 23 (obecnie mieszkalno-usługowy) wzniesiony w 1 połowie XIX w., kilkakrotnie przebudowywany w XIX i XX w., murowany, otynkowany, z wysokim czterospadowym dachem, w elewacji frontowej ryzalit zwieńczony trójkątnym tympanonem. Dom przy ul. Krótkiej 6 z 1 połowy XIX w., kilkakrotnie remontowany w XIX, XX i XXI w., murowany, w konstrukcji ryglowej, wypełnionej cegłą licówką, z dachem mansardowym, w elewacji frontowej ryzalit pozorny zwieńczony trójkątnym tympanonem.

Dwa budynki gospodarcze przylegające do budynku młyna wzniesione w XIX w. Jeden z nich pełnił funkcję budynku inwentarskiego, jeszcze do lat 60-tych XX w. znajdowały się tu pozostałości żłobów i metalowe elementy uwięzi dla bydła, z czasem zaadaptowany został na potrzeby młyna, urządzono w nim magazyn i sklep, murowany, z cegły licowej, kryty dachem dwuspadowym. Drugi budynek wzniesiony z cegły licowej, kryty dachem jednospadowym.

Budynki mieszkalne włączone do Gminnej Ewidencji Zabytków stanowią różnorodną grupę obiektów: od budynków typu wiejskiego – parterowych krytych dachami dwuspadowymi, przez wille o charakterze podmiejskim, po kamienice zdobione bogatym detalem architektonicznym.

Budynków gospodarczych włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków jest niewiele, jeden z nich pełni dziś funkcje usługowe, dwa nadal służą do celów gospodarczych przy zabytkowych budynkach mieszkalnych. Zachował się również budynek gospodarczy z dawnego folwarku Lipowy Dwór w Pruszczu Gdańskim (ul. Grunwaldzka 71). Wzniesiony został w 1875 r. z czerwonej cegły licówki, wtórnie otynkowany, z bogatym detalem architektonicznym.

B. Obiekty techniki (w tym kolejnictwa, hydrotechniki)

Kanał Raduni wytyczony został w 1338 r., a wybudowany w latach 1348-1354 przez Zakon Krzyżacki w celu zaopatrzenia Gdańska w wodę oraz jako napęd Wielkiego Młyna w Gdańsku, wraz z kanałem wybudowano śluzy, groble, mosty i kładki. Początek kanału stanowi węzeł wodny ze śluzą w części południowo-zachodniej Pruszcza Gdańskiego, jego koniec znajduje się w Gdańsku przy Moście Wapienniczym - tam wody kanału wpadają do Motławy. W 2013 r. poddany został pracom konserwatorskim i modernizacyjnym.

Zespół cukrowni w Pruszczu Gdańskim przy ul. Chopina z lat 1881-1935, w którego skład wchodzi: portiernia z 1880 r.; bramy i ogrodzenie prawdopodobnie z lat 1880-1881; kotłownia główna z 1881 r. z kominem, wyposażona w kotły wyprodukowane w gdańskiej stoczni Schichaua; budynek filtracji (błotniarek) z 1898 r.; produktownia (budynek warników) z 1898 r.; pakownia z 1889 r.; surownia z 1899 r.; budynek pieca wapiennego z 1911 r.; szatnia z 1911 r.; budynek pras wysokosłodowych i suszarni z 1915 r., nadbudowany w 1983 r.; kuźnia z 1922 r.; dom dyrektora cukrowni z 1925 r.; budynek biura głównego z 1927 r.; budynek stajni z 1927 r.; miodownik z lat 1928-1929, służący początkowo do produkcji sztucznego miodu, w czasie wojny - cukierków, ok. 1970 r. przebudowano wnętrza i w latach 70-tych XX w. urządzono w nim stolarnię; budynek opakowań z 1934 r.; magazyn cukru z 1935 r.; budynek techniczno-produkcyjny z 1935 r.; rezydencja akcjonariusza z 1935 r.; a także pozostałe historyczne zabudowania zespołu nie wpisane do rejestru zabytków. Budynki cukrowni wzniesione zostały z cegły licowej, posiadają jednolity charakter stylowy, o formach historyzujących (występują tu dekoracje w stylu neoromańskim, neorenesansowym, eklektycznym). Wyróżnia się rezydencja akcjonariusza o formie nawiązującej do niewielkich dworów z modernistycznym detalem.

Młyn gospodarczy przy ul. Wojska Polskiego 42 wzniesiony został najprawdopodobniej w latach 20-tych XX w., murowany z cegły wapienno-piaskowej, z bogatym detalem architektonicznym z cegły ceramicznej (lizeny, gzymsy międzykondygnacyjne, parapety i nadłucza otworów okiennych, dekoracje szczytów, opaska płyciny), kryty dwuspadowym dachem. We wnętrzu zachowane oryginalne wyposażenie.

Zakład Energetyczny (Elektrizitätswerk Danzig) przy ul. Polskich Kolejarzy 4 wzniesiony został około 1910 r., murowany z czerwonej cegły licowej, kryty dachem dwuspadowym o niskim kącie nachylenia połaci, z trzema pozornymi ryzalitami – jeden na osi, dwa pozostałe w narożnikach.

Spichlerz z Zespołu Szkoły Ogrodniczej Rathkego przy ul. Wojska Polskiego 6 wzniesiony w 1881 r., w latach 50-tych XX w. wnętrza przebudowano na funkcje mieszkalne. Murowany z cegły licowej, z bogatym detalem architektonicznym z cegły ceramicznej (lizeny, gzymsy międzykondygnacyjne, parapety i nadłucza otworów okiennych), kryty dachem dwuspadowym, w elewacji tylnej w lukarnie dawniej umocowane było urządzenie dźwigowe (żuraw).

Budynek elektrowni przy ul. Zastawnej wzniesiony został na Kanale Raduni (w okolicy ul. Skarpowej) w 1921 r. na miejscu średniowiecznego młyna pruszczańskiego. Wewnątrz zainstalowana jest turbina typu Francis'a. Budynek murowany, z cegły licowej, kryty dachem dwuspadowym.

C. Cmentarze

Cmentarz przykościelny - przy kościele pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Pruszczu Gdańskim z czasu budowy kościoła w 2 połowie XV w., zachowała się brama z 1646 r., wymurowana z cegły, z przejazdem i przejściem dla pieszych.

Cmentarz pocholeryczny (bezwyznaniowy) w Pruszczu Gdańskim założony w 1831 r., na południowy zachód od centrum miasta, po południowej stronie Raduni, na zalesionym terenie, zaniedbany.

Park, w miejscu dawnego cmentarza katolickiego ul. Wita Stwosza z 1927 r., zamkniętego w 1961 r., wiosną 2005 r. zlikwidowanego i zamienionego na park. Zachowany starodrzew, aleja Główna lipowa oraz cztery murowane słupki dawnej głównej bramy cmentarnej, zadbane.

D. Parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni

Relikty ogrodu przy budynku mieszkalnym przy ul. Wojska Polskiego 44 w Pruszczu Gdańskim z początku XX w., zachował się starodrzew i ogrodzenie ogrodu z 1920 r.

Zespół zieleni przy kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego przy ul. Wojska Polskiego w Pruszczu Gdańskim z około XIX w., zachowany starodrzew, zadbane.

Zespół zieleni przy kościele pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy przy ul. Chopina w Pruszczu Gdańskim z końca XIX w., zachowany starodrzew, zadbane.

Zieleń wzdłuż Kanału Raduni, zachowany starodrzew, należy dążyć do dokomponowania zielenią wysoką zgodnie z historycznymi gatunkami.

Park z zespołu dworsko-parkowego w Pruszczu Gdańskim, ul. Sikorskiego – Kochanowo, pochodzi z 2 połowy XIX w., posiada układ oparty o swobodną kompozycję, czytelny układ kompozycyjny (aleje, szpalery, altany), zachowany starodrzew w dobrej kondycji zdrowotnej, na terenie parku znajduje się zabudowa z lat 50-tych XX w. do likwidacji.

Park z zespołu dworsko-parkowego w Pruszczu Gdańskim, ul. Obrońców Westerplatte – Pruszczańskie Pole, pochodzi z 2 połowy XIX w., posiada układ oparty o swobodną kompozycję, zachowany starodrzew (lipy, dęby, klony, kasztanowce), zachowany częściowo układ kompozycyjny (aleja lipowa od strony północnej), uporządkowany, w parku rosną samosiewy znacznych rozmiarów, których nie należy usuwać, ale wykorzystać przy jego rewaloryzacji.

Skwer pomiędzy Kanałem Raduni, ul. Grunwaldzką i ul. Chopina w Pruszczu Gdańskim z końca XIX w., zachowany układ kompozycyjny, dobry stan zdrowotny drzew.

Zaniedbane parki i historyczne zespoły zieleni należy uporządkować oraz poddać rewaloryzacji na podstawie zatwierdzonych przez właściwego miejscowo konserwatora zabytków projektów rewaloryzacji zieleni. Po zrealizowaniu niezbędnych prac porządkowych i rewaloryzacyjnych należy objąć stałą ochroną parki na terenie miasta.

Zabytkowa zieleń komponowana w parkach, alejach, szpalerach czy też ogrodach włączonych do gminnych ewidencji zabytków, w obecnym stanie prawnym jest pozbawiona nadzoru konserwatorskiego ze względu na to, że uzgodnieniu z konserwatorem zabytków podlegają tylko roboty budowlane prowadzone przy zabytkach włączonych do GEZ, usuwanie drzew i krzewów oraz prowadzenie prac pielęgnacyjnych lub nowych nasadzeń nie podlega uzgodnieniu z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków. Niemniej należy mieć na uwadze, że zieleń komponowana jako zabytek powinna być przez właściciela lub posiadacza otoczona opieką jako dziedzictwo kulturowe warte zachowania dla przyszłych pokoleń.

5.2.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome w Pruszczu Gdańskim wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego to wyposażenie kościołów. Składają się na nie: ołtarze główne i boczne, meble, rzeźby, obrazy, świeczniki, tabernakula, feretrony, zabytki sztuki złotniczej i inne.

5.2.4. Zabytki archeologiczne

Obszar miasta obfituje w stanowiska archeologiczne, które obrazują bogate osadnictwo w okresach pradziejowych. Region ten był bardzo atrakcyjny dla plemion zamieszkujących Pomorze, zwłaszcza w okresie epoki brązu, epoki żelaza i w okresie wczesnego średniowiecza ze względu na sprzyjające warunki fizjograficzne. Wraz z ustępowaniem lodowca u schyłku paleolitu pojawili się w tych rejonach łowcy fok, którzy nie zakładając stałych osad pozostawili po sobie drobne ślady w postaci

grocików do strzał czy rogowych narzędzi. Później w epoce neolitu pojawiać zaczęli się ludzie, którzy prowadzili osiadły tryb życia i pozostawili po sobie dużo śladów w postaci ceramiki, narzędzi, ozdób czy też pochówków.

W archiwum Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku (PWKZ w Gdańsku) jest 59 kart ewidencyjnych stanowisk archeologicznych³⁸. Wojewódzka ewidencja stanowisk archeologicznych jest obecnie w przygotowaniu³⁹.

W Pruszczu Gdańskim występuje 9 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Osada w Pruszczu Gdańskim z okresu wpływów rzymskich, położona u zbiegu ul. Łukasiewicza i Nowowiejskiego, w niewielkim oddaleniu w kierunku południowym od rzeki Raduni. W 1970 r. pod kierownictwem Mieczysława Pietrzaka prowadzone były powierzchniowe i ratownicze badania archeologiczne, w wyniku których odnaleziono jamy i palenisko oraz fragmenty ceramiki, kości zwierzęce, gładzik kamienny. W 1987 r. Janusz Podgórski prowadził badania powierzchniowe, które nie przyniosły nowych odkryć ze względu na utrudnienia związane z niedostępnością terenu oraz zabudową na części stanowiska⁴⁰.

Osada w Pruszczu Gdańskim, z okresu wpływów rzymskich, położona w zakolu rzeki Raduni, obecnie na zabudowanym terenie. W 1970 r. pod kierownictwem Mieczysława Pietrzaka i Janusza Podgórskiego prowadzone były powierzchniowe i ratownicze badania archeologiczne, w wyniku których odnaleziono fragmenty ceramiki, polepy, kości zwierzęce, łuski ryb. Podczas badań powierzchniowych prowadzonych w 1971 r. pod kierownictwem Mieczysława Pietrzaka i Janusza Podgórskiego odnaleziono ceramikę, kości zwierzęce, bryłkę brązu. W 1974 r. Leon Łuka i Janusz Podgórski prowadzili badania powierzchniowe i znaleźli ułamki ceramiki. Podczas badań w 1987 r. prowadzonych przez Janusza Podgórskiego nie odnaleziono materiału zabytkowego⁴¹.

Cmentarzysko płaskie w Pruszczu Gdańskim z późnego okresu lateńskiego i okres wpływów rzymskich (I w. p.n.e.–III w. n.e.), położone jest pomiędzy drogą krajową nr 91 a torami kolejowymi, na południe od ul. Sikorskiego, na terenach zrekultywowanego wysypiska śmieci i zwirowni. Stanowisko odkryte zostało w 1967 r. W latach 1967-1975 przeprowadzono ratownicze badania archeologiczne. Odnaleziono tu zabytki z neolitu, wczesnej epoki żelaza, cmentarzysko płaskie z I w. p.n.e.– IV w. n.e. (około 550 grobów) oraz cmentarzysko płaskie wczesnośredniowieczne (około 20 grobów ciałopalnych i szkieletowych). W czasie przystępowania do prac archeologicznych w 1967 r. zniszczonych było już około 200-300 grobów. W 1967 r. odnaleziono 216 grobów (w tym 183 ciałopalnych: popielnicowych i jamowych) oraz 33 szkieletowe. Wewnątrz grobów znaleziono zapinki brązowe i żelazne, klamry, sprzączki do pasa, bransolety brązowe, naszyjniki brązowe, kolie z paciorków bursztynowych i szklanych, szpile i igły z brązu, kilka kompletnych zespołów wyposażenia wojowników (umba, groty, toki, okucia tarczy, okucia pochwy mieczy, miecze i inne), żelazną siekierkę oraz jeden wisiołek beczułkowy ze złota. Materiał ceramiczny reprezentowany był przez duże naczynia czernione o fasetowanych brzegach, zdobione niekiedy meandrem lub nakładanymi guzami, kubki oraz niewielkie naczynia bez uch o brzegach fasetowanych. Ponadto na cmentarzysku odkryto dwa zespoły z wczesnej epoki brązu (2 szpile brązowe i 4 naczynia gliniane) i 1 grób szkieletowy (2 naczynia gliniane i naszyjnik). W 1969 r. odkryto 100 obiektów, wśród nich 60 grobów ciałopalnych (popielnicowych i jamowych) i 31 szkieletowych. Wiele z grobów zostało obrabowanych już w starożytności – brak zabytków lub

³⁸ Dane na podstawie kwerendy dokumentacji zgromadzonej w archiwum Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku (dane zebrane w listopadzie 2020 r.);

³⁹ Stan na dzień 30.11.2020 r.;

⁴⁰ J. Podgórski, Karta ewidencji stanowiska archeologicznego, AZP 14-44, stan. 9/19, 1987 r. (archiwum PWKZ Gdańsk).

⁴¹ J. Podgórski, Karta ewidencji stanowiska archeologicznego, AZP 14-44, stan. 52/16, 1987 r. (archiwum PWKZ Gdańsk);

wyposażenie zachowane niekompletnie. W 1970 r. odkryto 41 obiektów, wśród nich 34 groby szkieletowe (w tym jeden z neolitu), 1 grób jamowy i 6 jam o nieokreślonej funkcji. W grobie neolitycznym znaleziono toporek kamienny, wiór krzemieny, paciorek bursztynowy i 2 kawałki surowca krzemienego. Pozostałe groby nosiły ślady rabunku. Co ciekawe po raz pierwszy na cmentarzysku w Pruszczu Gdańskim w grobie znaleziono srebrny denar Trajana. W 1971 r. odkryto 22 groby jamowe, 15 grobów popielnicowych, 19 grobów szkieletowych oraz 4 jamy o nieokreślonej funkcji. Groby popielnicowe zawierały przeważnie wyposażenie wojownika, nowością był jeden z grobów, który w jednej popielnicy zawierał dwa umba. Część grobów nosiła ślady rabunku. W 1972 r. odkryto 40 grobów jamowych, 17 grobów popielnicowych i 13 grobów szkieletowych. Do ciekawszych zabytków pozyskanych z grobów szkieletowych należy brązowe okucie zamku szkatułki i 2 klucze z brązu. W 1973 r. odkryto 18 obiektów, w tym 3 jamy o nieokreślonej funkcji, 7 grobów jamowych, 8 grobów szkieletowych. W 1975 r. odkryto 30 obiektów (w tym m.in. 15 grobów szkieletowych, 1 grób jamowy ciepłopalny, 3 jamy o nieokreślonym charakterze). Groby szkieletowe w większości były obrabowane. Zabytki pozyskane podczas badań pozwoliły datować cmentarzysko od późnego okresu lateńskiego, poprzez okres wpływów rzymskich po wczesne średniowiecze (X-XI w.)⁴².

Osada produkcyjna w Pruszczu Gdańskim z okresu wpływów rzymskich, położona jest nad rzeką Radunią na terenie osiedla domów jednorodzinnych w rejonie ulic Nad Radunią i Wybickiego. Stanowisko odkryto przypadkowo w 1959 r. W latach 1961-1963 przeprowadzono badania ratownicze pod kierownictwem Mirosława Pietrzaka i B. Wiącek, w wyniku których odkryto dwa piece kamienne do wypalania wapna z początku okresu wpływów rzymskich oraz ceramikę, polepę, kości zwierzęce, zwęglone ziarna zbóż. W 1987 r. podczas badań powierzchniowych nie znaleziono żadnych materiałów - teren był już zajęty przez budownictwo mieszkalne⁴³.

Cmentarzysko płaskie w Pruszczu Gdańskim z wczesnego średniowiecza, położone na niewielkim wzniesieniu przy rzece Raduni, między rzeką a torami kolejowymi, w południowej części stanowiska zabudowa przemysłowa i usługowa. Badania archeologiczne w 1970 r. ujawniły materiał ceramiczny oraz przepalone kości. W 1971 r. badania powierzchniowe prowadzili E. Kuszewska i J. Podgórski, znaleziono wówczas ułamki wczesnośredniowiecznej ceramiki. W latach 1983-1984 prowadzone były badania archeologiczne, które ujawniły istnienie osady z wczesnej epoki żelaza. W 1987 r. badania powierzchniowe ujawniły fragmenty ceramiki z wczesnej epoki żelaza i wczesnego średniowiecza⁴⁴.

Cmentarzysko płaskie w Pruszczu Gdańskim z epoki żelaza (z kręgu kultury oksywskiej i wielbarskiej) – datowane na okres późnolateński i wpływów rzymskich, położone pomiędzy ul. Mickiewicza a terenem Szkoły Podstawowej nr 3 im. Jana Matejki w Pruszczu Gdańskim. Cmentarzysko to odkryte zostało przypadkowo w 1939 r., w tym samym roku zostało częściowo przebadane, badania kontynuowano w czasie II wojny światowej. Odkryto tu około 250 grobów ciepłopalnych i szkieletowych z okresu przedrzymskiego późnego i wpływów rzymskich, jednakże dokumentacja badań i materiał

⁴² J. Podgórski, Karta ewidencji stanowiska archeologicznego, AZP 14-44, stan. 10/29, 1987 r. (archiwum PWKZ Gdańsk) oraz M. Pietrzak, Pruszcz Gdański, pow. Gdański w: Informator Archeologiczny, Badania 1967, Warszawa 1968, s. 142-143, M. Pietrzak, J. Podgórski, Pruszcz Gdański, pow. Gdański w: Informator Archeologiczny, Badania 1969, Warszawa 1970, s. 166-167, M. Pietrzak, Pruszcz Gdański, pow. Gdański w: Informator Archeologiczny, Badania 1970, Warszawa 1971, s. 105-106, M. Pietrzak, Pruszcz Gdański, pow. Gdański w: Informator Archeologiczny, Badania 1971, Warszawa 1972, s. 120, M. Pietrzak, Pruszcz Gdański, pow. Gdański w: Informator Archeologiczny, Badania 1972, Warszawa 1973, s. 130, M. Pietrzak, Pruszcz Gdański, pow. Gdański w: Informator Archeologiczny, Badania 1973, Warszawa 1974, s. 153, M. Pietrzak, Pruszcz Gdański, pow. Gdański w: Informator Archeologiczny, Badania 1975, Warszawa 1976, s. 147-148;

⁴³ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków Nr Kl.IV/620/67/70 z 8.01.1970 r. oraz J. Podgórski, Karta ewidencji stanowiska archeologicznego, AZP 14-44, stan. 8/13, 1987 r. (archiwum PWKZ Gdańsk);

⁴⁴ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków Nr Kl.IV/4068/70 z 17.09.1970 r. oraz J. Podgórski, Karta ewidencji stanowiska archeologicznego, AZP 14-44, stan. 12/20, 1987 r. (archiwum PWKZ Gdańsk);

zabytkowy zaginęły w czasie II wojny światowej. W 1968 r. przeprowadzone zostały badania ratownicze, podczas których zabezpieczono 2 groby szkieletowe i 1 jamowy, który zawierał zapinkę brązową. W 1983 r. podczas badań wykopaliskowych w części stanowiska nie ujawniono obiektów zabytkowych, a tylko luźny materiał ceramiczny z pierwszych wieków naszej ery. Podczas badań archeologicznych prowadzonych w latach 1984-1985 odkryto ponad 300 grobów. W 1984 r. odkryto 106 obiektów zabytkowych, wśród nich było 29 grobów jamowych, 22 groby popielnicowe, 28 grobów szkieletowych, 4 obiekty nieokreślone oraz ślady po 23 grobach ciałopalnych odkrytych w 1939 r. przez badaczy niemieckich. W 1985 r. odkryto i wyeksplorowano 204 obiekty, w tym 188 grobów. W części południowej znajdowały się obiekty halsztackie – 15 grobów, z których kilka posiadało obwarowania kamienne oraz 7 nieokreślonych obiektów (jamy?), zawierających ceramikę z okresu wczesnohalsztackiego. Wśród zabytków znalezionych w pochówkach ciałopalnych i szkieletowych na szczególną uwagę zasługują zapinki żelazne i brązowe, klamry żelazne i brązowe do pasa, miecz żelazny, żelazne grotty oszczepów, naszyjniki składające się z paciorków bursztynowych i szklanych, klamerki do spinania naszyjników, bransolety z brązu, sprzączki do pasa oraz naczynia gliniane i fragment importowanego naczynia szklanego. Na podstawie uzyskanego materiału zabytkowego, odkryta część cmentarzyska była użytkowana od końca II w. p.n.e. aż do przełomu II/III w. n.e. W 1990 r. badania prowadzili Małgorzata Tuszyńska i Mirosław Pietrzak przy współpracy Franciszka Rożnowskiego. W wyniku badań odkryto 91 obiektów, w tym 89 grobów: 77 ciałopalnych (39 jamowych i 38 popielnicowych), 12 szkieletowych oraz 2 jamy. Znaczna część grobów ciałopalnych była uszkodzona. Wszystkie groby popielnicowe pochodziły z młodszego okresu przedrzymskiego, wśród nich wyróżniono formy jajowate, jednoucha naczynia szerokootworowe oraz bezuche zaopatrzone, w nielicznych przypadkach, w górnej części w guzki lub krążki. Pozyskano kilkanaście grotów żelaznych, umba, miecze żelazne. Wśród grobów jamowych 36 reprezentowało kulturę oksywską. Wystąpiły w nich m.in. klamry brązowe żebrowane, klamry żelazne jednodzielne i dwuczęściowe, zawiasowe, nożyki żelazne sierpikowate, przęśliki gliniane. Schyłkową fazę użytkowania cmentarzyska – wczesna faza okresu wędrówek ludów – reprezentowały 2 groby szkieletowe, w których odnaleziono końcówkę pasa z brązu, sprzączki żelazne, zapinki brązowe⁴⁵. W 1997 r. badania prowadzili: Małgorzata Tuszyńska i Mirosław Pietrzak. Odkryto wówczas 15 obiektów, w tym 4 groby szkieletowe, 10 ciałopalnych (3 jamowe, 5 popielnicowych i 2 ciałopalne zniszczone) z I w. p.n.e.–II/III w. n.e. oraz jedną jamę osadniczą z wczesnej epoki żelaza. W pięciu grobach kultury oksywskiej znaleziono m.in. klamrę żelazną jednoczęściową, zapinkę żelazną, fragment szczypiec żelaznych, ułamki umba żelaznego oraz fragmenty popielnic glinianych. Groby jamowe okresu wpływów rzymskich wyposażone były m.in. w zapinki brązowe, wisiorki brązowe, bransolety brązowe, sprzączkę brązową, fragmenty naszyjników, paciorki szklane, przęśliki gliniane, złoty wisiorek i naczynko gliniane⁴⁶.

Osada otwarta w Pruszczu Gdańskim z wczesnej epoki żelaza, położona jest nad rzeką Radunią po zachodniej stronie drogi wojewódzkiej nr 226 oraz po zachodniej stronie cmentarza żołnierzy armii radzieckiej. Stanowisko odkryte zostało w trakcie badań powierzchniowych w 1971 r. prowadzonych przez Janusza Podgórskiego. Zaobserwowano wówczas występowanie jam osadniczych z zawartością ceramiki z wczesnej epoki żelaza. W latach 1982-1983 w czasie badań ratowniczych pod kierownictwem Doroty Rudnickiej natrafiono na 13 obiektów zabytkowych, w tym palenisko, stanowiących pozostałość osady wielokulturowej datowanej na podstawie znalezionego materiału

⁴⁵ M. Tuszyńska, M. Pietrzak, Pruszcz Gdański, woj. gdańskie, Stanowisko 7, w : Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1990, Warszawa 1994, s. 49-50;

⁴⁶ M. Tuszyńska, M. Pietrzak, Pruszcz Gdański, woj. gdańskie, Stanowisko 7, w : Informator Archeologiczny. Badania. Rok 1997, Warszawa 2006, s. 152;

ceramicznego oraz kamiennego na młodszą epokę kamienia, okres halszacki i okres wczesnośredniowieczny. W czasie prowadzonych w 1987 r. badań powierzchniowych prowadzonych przez Janusza Podgórskiego zaobserwowano pozostałości jam i palenisk z okresu wczesnośredniowiecznego⁴⁷.

Osada otwarta z wczesnej epoki żelaza w Pruszczu Gdańskim, usytuowana po wschodniej stronie drogi krajowej nr 91, za wałem przeciwpowodziowym, na wschód od rzeki Raduni, obecnie teren stanowiska zajmuje zabudowa przemysłowa i usługowa. W 1974 r. na części stanowiska przeprowadzono badania archeologiczne, w ich wyniku odkryto i przebadano m.in. 53 jamy osadnicze i paleniska, piec do wypalania wapna, magazyn surowca bursztynowego, zabytki metalowe, materiał ceramiczny i kostny. W 1977 r. prowadzono badania sondażowe, które potwierdziły obecność obiektów archeologicznych w innej części stanowiska⁴⁸. W 1984 r. nastąpiła weryfikacja stanowiska z powodu odkrycia jam podczas budowy gazociągu. Stanowisko zostało najprawdopodobniej całkowicie wyeksplorowane w wyniku badań wykopaliskowych i robót budowlanych⁴⁹.

Cmentarzysko płaskie w Pruszczu Gdańskim z okresu wpływów rzymskich, położone po zachodniej stronie drogi krajowej nr 91 – ul. Grunwaldzkiej, u zbiegu ul. Grunwaldzkiej i Zastawnej, na obszarze zabudowanym. Cmentarzysko zostało odkryte przypadkowo. W 1929 r. i 1941 r. badacze ze Staatliches Museum für Naturkunde und Vorgeschichte w Gdańsku przebadali stanowisko, ujawniając 2 groby szkieletowe, ceramikę, ozdoby z brązu, bursztynu, szkła, kości i żelaza. W 1987 r. badania powierzchniowe prowadził Janusz Podgórski⁵⁰.

Na podstawie zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego 100% stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych na terenie miasta objętych jest ochroną konserwatorską.

5.2.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Pruszcza Gdańskiego brak jest muzeów wpisanych do państwowego rejestru muzeów. W mieście znajduje się Faktoria, w której eksponowana jest zabudowa osady z początku naszej ery. Zorganizowane zostało muzeum multimedialne, w którym znajduje się niewielka wystawa zabytków archeologicznych oraz prezentowany jest film o prehistorii Pruszcza Gdańskiego i prowadzonych tam wykopalisk. Faktoria organizuje również pokazy i warsztaty, m.in.: pokazy sokolnicze, pokazy kowalstwa tradycyjnego, widowiskowe rekonstrukcje historyczne z różnych epok, warsztaty wykonywania ozdób dawnymi technikami, turnieje gier planszowych i inne.

W zabytkowym dworze przy ul. Krótkiej 6 mieści się Referat Ekspozycji i Dziedzictwa Kulturowego Urzędu Miasta Pruszcza Gdańskiego.

5.2.6. Dziedzictwo niematerialne

W dniu 17 października 2003 r. w Paryżu sporządzono Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego⁵¹. Polska stała się jej sygnatariuszem 8 lutego 2011 r. Jest to pierwszy międzynarodowy traktat, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenie jego

⁴⁷ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków Nr Kl.IV/6200/4136/71 z dnia 21.11.1971 r. oraz J. Podgórski, Karta ewidencji stanowiska archeologicznego, AZP 14-44, stan. 13/23, 1987 r. (archiwum PWKZ Gdańsk);

⁴⁸ Decyzja o wpisie do rejestru zabytków osady otwartej w Pruszczu Gdańskim Nr Kl.VI6200/7048/74 z dnia 13.12.1974 r.;

⁴⁹ E. Kazimierzczak, Karta ewidencji stanowiska archeologicznego, AZP 13-44, stan. 18/48, 1984 r. (archiwum PWKZ Gdańsk);

⁵⁰ J. Podgórski, Karta ewidencji stanowiska archeologicznego AZP 14-44, stan. 6/18, 1987 r. (archiwum PWKZ Gdańsk);

⁵¹ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz.U. 2011 nr 172 poz. 1018);

rangi⁵². Stanowi zachętę dla krajów świata do dostrzegania wagi tego dziedzictwa i do otaczania go opieką. Głównymi celami Konwencji jest:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- zapewnianie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się między innymi w następujących działaniach⁵³:

- *tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,*
- *sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,*
- *praktyki społeczno-kulturowe,*
- *wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,*
- *wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.*

Przyjęcie przez nasze Państwo ww. Konwencji powinno skutkować podjęciem na poziomie nie tylko rządu, ale też samorządów działań ochronnych i działań mających na celu podniesienie świadomości na temat znaczenia dziedzictwa niematerialnego i promowania działań edukacyjnych na rzecz tego dziedzictwa. Wypełnienie tych zobowiązań polegać powinno na tworzeniu spisów regionalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz angażowaniu w proces jego identyfikacji i ochrony grup, wspólnot i jednostek z nim związanych, a także organizacji pozarządowych.

Wybrane wartości związane z niematerialnym dziedzictwem kulturowym Pruszcza Gdańskiego:

- *wartości związane z ważnymi wydarzeniami historycznymi:*
 - tradycja osadnicza z I-V w n.e. silnego ośrodka nad Bałtykiem na szlaku bursztynowym, tradycje związane z życiem codziennym oraz rzemiosłem ówczesnych mieszkańców prezentowane są na terenie Faktorii – Międzynarodowego Bałtyckiego Parku Kulturowego, powstały tam przykłady zabudowy drewnianej nawiązującej do obiektów z pierwszych wieków naszej ery,
 - w Pruszczu Gdańskim bierze początek Kanał Raduni – zabytek techniki wybudowany w latach 1348-1354 przez Zakon Krzyżacki,
 - w miejscowości dawniej przebywali i nocowali królowie Polski m.in. Zygmunt I Stary, Zygmunt II August, Zygmunt III Waza, Jan III Kazimierz, Jan III Sobieski, Stanisław Leszczyński, August II Mocny;
- *dziedzictwo etniczne i religijne:*
 - w Miejskiej i Powiatowej Bibliotece Publicznej w ramach prowadzonej działalności kulturalno-oświatowej najmłodszy poznają tradycje związane ze świętami religijnymi i towarzyszącymi im obrzędami.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Na terenie miasta znajduje się 37 obiektów/miejsc objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków na podstawie 11 decyzji, w tym:

a) zespoły budowlane:

- 1 zespół cukrowni,

⁵² Wikipedia Wolna Encyklopedia, hasło: Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, https://pl.wikipedia.org/wiki/Konwencja_UNESCO_w_sprawie_ochrony_niematerialnego_dziedzictwa_kulturowego [strona Wikimedia, dostęp: 7.01.2020 r.];

⁵³ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego...;

b) dzieła architektury i budownictwa , w tym:

- 2 zabytki sakralne,
- 6 budynków mieszkalnych – w tym dawna pastorówka, willa dyrektora cukrowni, rezydencja akcjonariusza cukrowni,
- 2 budynki gospodarcze,

c) obiekty techniki i hydrotechniki: 13,

d) cmentarze (teren przykościelny): 1,

e) parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni (w tym starodrzew): 4,

f) bramy, mury i ogrodzenia: 7,

g) mała architektura (fontanna): 1.

Obecnie w wykazie wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu miasta Pruszcz Gdański ujętych jest 112 obiektów i zespołów zabytkowych oraz 59 stanowisk archeologicznych.

Obiekty proponowane do wpisania do rejestru zabytków:

1. ul. Grunwaldzka 17, budynek mieszkalny, ok. 1890 r., murowany z czerwonej cegły licowej z tynkowanymi detalami, o interesującej bryle i detalu architektonicznym oraz dobrze zachowanej substancji zabytkowej;
2. ul. Grunwaldzka 19, budynek mieszkalny, ok. 1890 r., murowany z czerwonej cegły licowej, o interesującej bryle i detalu architektonicznym oraz dobrze zachowanej substancji zabytkowej;
3. ul. Grunwaldzka 21, budynek mieszkalny, ok. 1900 r., murowany, z detalem architektonicznym z czerwonej cegły licowej, o interesującej bryle i detalu architektonicznym oraz dobrze zachowanej substancji zabytkowej;
4. ul. Wojska Polskiego 7B, budynek prokuratury (dawna szkoła), lata 1878-1879, murowany z czerwonej cegły licowej, o interesującej bryle i detalu architektonicznym oraz dobrze zachowanej substancji zabytkowej;
5. ul. Wojska Polskiego 8, szkoła, końca XIX w., murowany z czerwonej cegły licowej, o interesującej bryle i detalu architektonicznym oraz dobrze zachowanej substancji zabytkowej;
6. elektrownia wodna na kanale Raduni, 1921 r., przykład dobrze zachowanego zabytku techniki o wysokich walorach historycznych i kulturowych;
7. strefa ochrony ekspozycji zespołu ruralistycznego przedmieścia św. Wojciech w Gdańsku.

5.3.1. Lista światowego dziedzictwa UNESCO

Na terenie miasta nie występują obszary i obiekty wpisane na listę UNESCO.

5.3.2. Pomniki Historii

Na terenie miasta nie występują miejsca i obiekty uznane za pomniki historii.

5.3.3. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Nr w rejestrze zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków	Adres	Obiekt
1.	305	13.08.1962	ul. Wojska Polskiego 37 (obecny adres: ul. Wojska Polskiego 5)	kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św. z pastorówką - ob. biblioteką publiczną, bramą cmentarną oraz terenem przykościelnym wraz z kaplicą przedpogrzebową, murem kościelnym i starodrzewem
2.	305	23.10.2007	ul. Wojska Polskiego 37 (obecny adres: ul. Wojska Polskiego 5)	***
3.	305	05.09.1962	ul. Wojska Polskiego 37	***

			(obecny adres: ul. Wojska Polskiego 5)	
4.	305	05.09.1962	ul. Wojska Polskiego 34	***
5.	612	30.05.1972	ul. Krótka 6	dom
6.	613	30.05.1972	ul. Grunwaldzka 23	dom
7.	986	18.05.1981	Gdańsk/ Pruszcz Gdański	Kanał Raduni (kanał wraz z groblami, towarzyszącą zabudową i zielenią na całej długości obiektu - od śluzy na zachód od Pruszcza Gdańskiego do ujścia Kanału do Starej Motławy w Gdańsku)
8.	1369	25.08.1992	ul. Chopina 19 i 58	zespół cukrowni "Pruszcz" (portiernia z bramami i murem; budynek biura głównego; kotłownia główna; surownia; budynek techniczno-produkcyjny; budynek filtracji, pakownia; warki, suszarnia; magazyn cukru; miodownik; piec wapienny; rezydencja akcjonariusza; willa dyrektora)
9.	1849	09.06.2009	ul. Chopina 3	kościół parafialny pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy z działką oraz starodrzewem
10.	1926	09.12.2015	ul. Wojska Polskiego 42	młyn wraz z dwoma przylegającymi budynkami gospodarczymi, dwoma odcinkami muru od strony wsch., podwórzem oraz działką 68/2 i częścią działek 68/3 i 68/4, na których wymienione obiekty są usytuowane
11.	1926	11.04.2016	ul. Wojska Polskiego 44	budynek mieszkalny wraz z ogrodzeniem od strony wsch., relikami ogrodu – starodrzewem i fontanną oraz działką 69/4, na której wymienione obiekty są usytuowane
12.	1119	10.10.1986	przy pn. granicy miasta	strefa ochrony ekspozycji zespołu ruralistycznego przedmieścia św. Wojciech w Gdańsku

5.3.4. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

lp.	miejsowość	przedmiot ochrony	chronologia	nr rejestru	stary numer	wpis do rejestru (nr decyzji, data)
1.	Pruszcz Gdański	osada otwarta	okres wpływów rzymskich	86/C	64/A	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku, KL. IV/620/66/70 z dnia 07.01.1970 r.
2.	Pruszcz Gdański	osada otwarta	okres wpływów rzymskich	87/C	65/A	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku, KL. IV/620/66/70 z dnia 07.01.1970 r.
3.	Pruszcz Gdański	cmentarzysko płaskie	epoka żelaza	104/C	82/A	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku, KL. IV/620/67/70 z dnia 08.01.1970 r.
4.	Pruszcz Gdański	osada produkcyjna	okres wpływów rzymskich	105/C	83/A	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku, KL. IV/620/67/70 z dnia 08.01.1970 r.
5.	Pruszcz Gdański	cmentarzysko płaskie	wczesne średniowiecze	137/C	100/A	Wojewódzki Konserwator Zabytków Gdańsk Kl. IV/4068/70 z dnia 17.09.1970 r.
6.	Pruszcz Gdański	cmentarzysko płaskie	epoka żelaza	211/C	156/A	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku Kl. IV/6200/4135/71 z dnia 21.11.1971 r.
7.	Pruszcz Gdański	osada otwarta	wczesna epoka żelaza	212/C	157/A	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku Kl. IV/6200/4136/71 z dnia 21.11.1971 r.
8.	Pruszcz Gdański	osada otwarta	wczesna epoka żelaza	330/C	253/A	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku Kl. VI/6200/7048/74 z dnia 13.12.1974 r.
9.	Pruszcz Gdański	cmentarzysko płaskie	okres wpływów rzymskich	535/C	442/A	WKZ w Gdańsku 53500/1/89 z dnia 24.04.1989 r.

5.3.5. Parki kulturowe

Na terenie miasta nie utworzono dotychczas parków kulturowych. Postuluje się utworzenie parków kulturowych dla następujących obszarów:

- parku kulturowego Kanału Raduni jako zabytku hydrotechniki.

5.3.6. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Obszar miasta pokryty jest w ok. 79 % obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Wyłączone z władztwa planistycznego samorządu gminy są tereny zamknięte wojskowe i kolejowe, stanowiące ok. 20 % powierzchni Pruszcza Gdańskiego. Pozostała powierzchnia miasta nie jest objęta miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego.

W planach uchwalonych przed utworzeniem gminnej ewidencji zabytków brakuje informacji o obiektach i obszarach włączonych do ewidencji. Nie są one jednak pozbawione ochrony, ponieważ w planach miejscowych wskazano obiekty i obszary o wartościach historycznych i kulturowych, których zasięg pokrywa się z lokalizacją obszarów i obiektów włączonych do GEZ.

Określone w planach miejscowych zasady ochrony konserwatorskiej są adekwatne do wartości zasobu kulturowego gmin i odpowiednio je chronią. Określają dokładnie przedmiot ochrony i zasady realizacji inwestycji przy zabytkowych obiektach i obszarach.

5.4. Zabytki na terenie miasta ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków

Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Pruszcz Gdański została wykonana w 2020 r., zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661 z późn. zm.). Znajduje się w niej, łącznie z obiektami wpisanymi do rejestru zabytków, 197 zespołów i obiektów zabytkowych, wśród nich są 2 kościoły (gotycki oraz z lat 20-tych XX w.), kaplica cmentarna (2 połowa XIX w.), średniowieczny Kanał Raduni (1348-54), kostnica (koniec XIX w.), 3 dwory (1863, 1891, początek XX w.), 76 budynków mieszkalnych (z 2 połowy XIX w., początek XX w. i lat międzywojennych, w tym budynek dawnej plebani pochodzący z 1775 r.), 2 budynki administracyjno-biurowe (budynek Urzędu Miasta i Starostwa Powiatowego), dom kultury (1930-35), budynek OSP (ok. 1910 r.), budynek dawnego szpitala (koniec XIX w.), 2 szkoły (1878-79 i koniec XIX w.), przedszkole (1937-38), zespół cukrowni (1880-1935), budynek nastawni kolejowej (około 1900 r.), budynek dawnej stacji benzynowej (lata 30-te XX w.), spichlerz (1881 r.), magazyn (około 1910 r.), młyn (XIX/XX w.), elektrownia (1921 r.), bramy i ogrodzenia (od średniowiecza po początki XX w.), 3 budynki gospodarcze (koniec XIX w., początek XX w.) oraz 56 stanowisk archeologicznych. Zasób Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Pruszcz Gdański jest kompletny pod względem takich zabytków jak: dzieła architektury i budownictwa, obiekty techniki, zielen komponowana, cmentarze i stanowiska archeologiczne.

Ze względu na to, że zasób Gminnej Ewidencji Zabytków nie jest zasobem zamkniętym, należy prowadzić na bieżąco jego aktualizację.

5.4.1. Wykaz zabytków nieruchomych w Gminnej Ewidencji Zabytków

l.p.	obiekt	ulica	nr	nr ewidencyjny działki	datowanie	rejestr zabytków	obecna funkcja
1.	Urząd Pocztowy Pruszcz Gdański 1	Chopina	1	62/4, obr. 7	XIX/XX w.	-	usługowa

2.	dawna plebania kościoła pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy	Chopina	3	63, obr. 7	1938 r.	-	nieużytkowany
3.	kościół pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy	Chopina	3	63, obr. 7	I. 1923-1928	A-1849 z dn. 09.06.2009 r.	kościół katolicki
4.	zespół kościoła pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy z działką oraz starodrzewem	Chopina	3	63, obr. 7	1 poł. XX w.	A-1849 z dn. 09.06.2009 r.	teren kościelny ze starodrzewem
5.	dom	Chopina	4	13, obr. 12	ok. 1900 r.	-	handlowa
6.	dom – willa dyrektora cukrowni	Chopina	5	69/20, obr. 12	1925 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	mieszkalna
7.	dom	Chopina	6	14/1, obr. 12	3 ćw. XIX w.	-	mieszkalno-usługowa
8.	dom	Chopina	10	15/3, obr. 12	ok. 1910 r.	-	mieszkalno-usługowa
9.	dom	Chopina	12	16/10, obr. 12	I. 20-ste XX w.	-	biurowo-usługowa
10.	dom	Chopina	14	17/4, obr. 12	XIX/XX w.	-	mieszkalno-usługowa
11.	dom - willa	Chopina	16	18/3, obr. 12	1910 r.	-	mieszkalno-usługowa
12.	zespół Cukrowni Pruszcz	Chopina	17	69/76, obr. 7	1880 – 1935 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r.	częściowo użytkowany
13.	budynek biura głównego w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1927 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	biurowa
14.	budynek dekantatorów i sprzężarek w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	2 ćw. XX w.		nieużytkowany
15.	budynek filtracji / błotniarek w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1898 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany
16.	budynek magazynu cukru w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1935 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany
17.	budynek kotłowni c.o. w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	2 ćw. XX w.		nieużytkowany
18.	budynek kotłowni głównej w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1881 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany
19.	budynek kotłowni suszarni wyśrodków w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	2 ćw. XX w.		nieużytkowany
20.	budynek kralajnic i trafostacji w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	2 ćw. XX w.		nieużytkowany
21.	budynek magazynu wyśrodków suchych w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	2 ćw. XX w.		nieużytkowany
22.	budynek magazynu opakowań w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1934 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany
23.	budynek magazynu wyśrodków w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	2 ćw. XX w.		nieużytkowany
24.	budynek mieszkalny w zespole cukrowni	Chopina	15	69/12, obr. 7	I. 30 - ste XX w.		mieszkalny
25.	budynek miodownika w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1928 – 1929 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany

26.	budynek pakowni w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1898 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany
27.	budynek pieca wapiennego w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1911 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany
28.	budynek portierni z bramami i murem w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, 69/56, obr. 7	1880 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	biurowa
29.	budynek pras wyśtokowych i suszarni w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1915 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany
30.	budynek surowni w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1899 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany
31.	budynek szatni w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1911 r.		usługowa
32.	budynek techniczno-produkcyjny w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	2 ćw. XX w.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany
33.	budynek warników / produktownia w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1898 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	nieużytkowany
34.	budynek warsztatowy w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	2 ćw. XX w.		mieszkalno-usługowa
35.	komin w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	1881 r.		maszt do anten telefonii komórkowej
36.	nowy budynek surowni w zespole cukrowni	Chopina	17	69/76, obr. 7	ok. 1935 r.		nieużytkowany
37.	dom	Chopina	18	19/5, obr. 12	3 ćw. XIX w.	-	mieszkalno-usługowa
38.	dom - rezydencja akcjonariusza cukrowni	Chopina	19	69/56, obr. 7	1935 r.	A-1369 z dn. 25.08.1992 r. - zespół cukrowni	mieszkalno-usługowa
39.	dom - willa	Chopina	22	21/9, obr. 12	1897 r.	-	mieszkalna
40.	ogrodzenie domu - willi	Chopina	22	21/9, obr. 12	1897 r.		ogrodzenie
41.	dom	Chopina	24	43/1, obr. 12	XIX/XX w.	-	mieszkalna
42.	remiza Ochotniczej Straży Pożarnej	Chopina	32	51, obr. 12	ok. 1910 r.	-	remiza
43.	Centrum Kultury i Sportu w Pruszczu Gdańskim, d. Dom Kultury	Chopina	34	52/1, obr. 12	ok. 1930 - 35 r.	-	usługowa
44.	fontanna d. parku cukrowni	Chopina		52/2, obr. 12	I. 20 - ste XX w.	-	nieczynna fontanna
45.	schron	Dworcowa		73/2, obr. 12	I. 30 - 40 - ste XX w.	-	schron, nieużytkowany
46.	dom	Dworcowa	3	73/2, obr. 12	3 ćw. XIX w.	-	mieszkalna
47.	dom, d. urząd pocztowy	Dworcowa	4	63, obr. 12	ok. 1875 r.	-	mieszkalna
48.	dom, d. szkoła mleczarstwa	Gdańska	1	4/17, obr. 7	1902 r.	-	mieszkalna
49.	dom	Gdańska	4	52/3, obr. 7	4 ćw. XIX w.	-	mieszkalna
50.	dom	Grunwaldzka	4	27/2, obr. 7	ok. 1900 r.	-	mieszkalna
51.	dom	Grunwaldzka	7	48/11, obr. 7	4 ćw. XIX w. (ok. 1900 r.)	-	mieszkalna
52.	dom, d. hotel <i>Prauster Hof</i>	Grunwaldzka	8	5/9, obr. 12	początek XX w.	-	mieszkalno-usługowa
53.	dom towarowy - sklep	Grunwaldzka	10	5/7, obr. 12	ok. 1900 r.	-	usługowa
54.	dom - kamienica	Grunwaldzka	12	5/13, obr. 12	1904 r.	-	mieszkalno-usługowa
55.	dom	Grunwaldzka	13	43/7, obr. 7	I. 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
56.	dom, d. dom towarowy	Grunwaldzka	14	5/14, obr. 12	4 ćw. XIX w. (ok.	-	mieszkalna

	Winterfelda				1900 r.)		
57.	dom	Grunwaldzka	15	43/2, obr. 7	2 ćw. XIX w. (lata 20 - ste XIX w.)	-	mieszkalna
58.	dom	Grunwaldzka	16	5/15, obr. 7	4 ćw. XIX w.	-	mieszkalna
59.	dom - kamienica	Grunwaldzka	17	41/1, obr. 7	k. XIX w., ok. 1890 r.	-	mieszkalna
60.	dom - kamienica	Grunwaldzka	19	41/3, obr. 7	k. XIX w. (ok. 1890 r.)	-	mieszkalno- usługowa
61.	budynek mieszkalny	Grunwaldzka	19A	41/5, obr. 7	początek XX w.	-	mieszkalna
62.	Urząd Miasta - d. siedziba Miejsko-Gminnego Komitetu PZPR	Grunwaldzka	20	7, obr. 12	I. 50-te XX w.	-	biurowa
63.	dom, d. urząd pocztowy	Grunwaldzka	21	40/1, obr. 7	1900 r.	-	mieszkalno- usługowa
64.	stacja benzynowa	Grunwaldzka	21A	39, obr. 7	I. 30 - ste XX w.	-	usługowa
65.	dom	Grunwaldzka	22	8/1, obr. 12	4 ćw. XIX w., k. XIX w.	-	mieszkalna
66.	dom, d. Urząd Gminy	Grunwaldzka	23	12/11, obr. 12	1 ćw. XIX w. ok. 1825 r.	A-613 z dn. 30.05.1972 r.	mieszkalno- usługowa
67.	przychodnia lekarska, d. Szpital Wiedemanna	Grunwaldzka	25	22/36, obr. 12	I. 1892 – 1893 r.	-	usługowa
68.	ogrodzenie przychodni lekarskiej	Grunwaldzka	25	22/36, obr. 12	ok. 1894 r.	-	ogrodzenie
69.	dom	Grunwaldzka	27	24/7, obr. 12	4 ćw. XIX w.	-	mieszkalno- usługowa
70.	dom	Grunwaldzka	31	24/3, obr. 12	4 ćw. XIX w.	-	mieszkalna
71.	dom, apteka	Grunwaldzka	33	27/8, obr. 12	1868 r.	-	usługowa
72.	dom	Grunwaldzka	48	56/3, obr. 14	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
73.	dom	Grunwaldzka	50	56/3, obr. 14	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
74.	dom	Grunwaldzka	51	497/2, obr. 12	początek. XX w.	-	mieszkalna
75.	dom	Grunwaldzka	52	56/3, obr. 14	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
76.	dwór (Lipowy Dwór)	Grunwaldzka	71A	89/13, obr. 12	1891 r.	-	mieszkalno- biurowa
77.	budynek gospodarczy w zespole folwarcznym Lipowego Dworu	Grunwaldzka	71	523/2, obr. 12	1875 r.	-	mieszkalna
78.	ogrodzenie z bramą w zespole folwarcznym Lipowego Dworu	Grunwaldzka	71	523/1, 523/2, 523/4, obr. 12	1875 r.	-	ogrodzenie
79.	dom	Grunwaldzka	73	106/2, obr. 12	ok. 1920 r.	-	mieszkalna
80.	dom	Grunwaldzka	75	107/2, obr. 12	I. 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
81.	dom	Grunwaldzka	83	111/14, 111/9, obr. 12	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
82.	przedszkole	Kochanowski ego	8	43, obr. 16	I. 1937 - 1938	-	przedszkole
83.	dom	Kochanowski ego	14	40/5, obr. 16	1 ćw. XX w.	-	mieszkalna
84.	dom	Kochanowski ego	20	36, obr. 16	I. 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
85.	dom	Kochanowski ego	22	45/1, obr. 16	XIX/XX w.	-	mieszkalna
86.	dom	Kochanowski ego	32	20/1, obr. 17	4 ćw. XIX w.	-	mieszkalna
87.	dom	Kochanowski ego	87	92/5, obr. 10	I. 30-ste XX w.	-	mieszkalna
88.	dom	Kochanowski ego	98	33/2, obr. 17	4 ćw. XIX w.	-	mieszkalna

89.	dom	Kochanowski ego	100	34/1, obr. 17	4 ćw. XIX w.	-	mieszkalna
90.	dom	Kopernika	21	94/3, obr. 11	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
91.	dom	Kossaka	4	485, obr. 12	I. 20 - ste XX w.	-	usługowa
92.	d. kostnica w zespole szpitala Wiedemanna	Kossaka	13	22/43, obr. 12	k. XIX w.	-	biurowa
93.	dom	Kościuszki	3	20/4, obr. 11	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
94.	dom	Kościuszki	13	15, obr. 11	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
95.	dom	Kościuszki	16	38/1, obr. 11	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
96.	dom	Kościuszki	17	13/1, obr. 11	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
97.	dom	Kościuszki	20	39/2, obr. 11	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
98.	dom	Kościuszki	25	9/8, obr. 11	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
99.	dom - kamienica	Krótką	4	60/5, obr. 7	ok. 1900 r.	-	biurowo- usługowa
100.	dom, d. dom Wiedemanna	Krótką	6	57/22, obr. 7	ok. 1800 r.	A-612 z dn. 30.05.1972 r.	mieszkalna
101.	dom	Krótką	10, 10B	57/7, 57/8, obr. 7	ok. 1900 r.	-	mieszkalno- usługowa
102.	dom	Krótką	12	57/18, obr. 7	1 ćw. XIX w.	-	mieszkalna
103.	dom	Krótką	14	57/43, obr. 7	2 ćw. XIX w.	-	mieszkalna
104.	dom	Mickiewicza	2	81/17, obr. 12	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
105.	dom	Mickiewicza	3	38/3, obr. 12	ok. 1910 - 15 r.	-	mieszkalna
106.	domy	Nowowiejskie go	3, 5	8, 9, obr. 15	I. 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
107.	domy	Nowowiejskie go	7, 9	10, 11, obr. 15	I. 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
108.	domy	Nowowiejskie go	11, 13	12, 13, obr. 15	I. 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
109.	domy	Nowowiejskie go	14, 16	35/1, 35/2, obr. 15	I. 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
110.	domy	Nowowiejskie go	15, 17	14, 15, obr. 15	I. 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
111.	dom	Obrońców Westerplatte	4	120/1, obr. 11	XIX/XX w.	-	mieszkalna
112.	dom	Obrońców Westerplatte	6	118, obr. 11	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
113.	dom	Obrońców Westerplatte	10, 12	117/1, 117/2, obr. 11	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
114.	dom	Obrońców Westerplatte	22	24/5, obr. 11	I. 20 – ste XX w.	-	mieszkalna
115.	dom	Obrońców Westerplatte	24	23/4, obr. 11	XIX/XX w.	-	mieszkalna
116.	dom, d. dwór majątku <i>Praustfelde</i>	Obrońców Westerplatte	30C	2/26, obr. 11	1863 r.	-	mieszkalna
117.	Park przy d. dworze majątku <i>Praustfelde</i>	Obrońców Westerplatte		2/27, 2/23, obr. 11	k. XIX w.	-	park
118.	dom	Obrońców Wybrzeża	1	59/21 obr. 13	XIX/XX w.	-	mieszkalna
119.	dom	Plac Wyzwolenia	1	5/11 obr. 12	ok. 1900 r.	-	mieszkalno- usługowa
120.	pomnik	Plac Wyzwolenia		2/2, obr. 12	1922 r.	-	pomnik
121.	most kolejowy cukrowni	Podmiejska		71, obr. 7	1 ćw. XX w.	-	most, nieużytkowany
122.	dom	Polskich Kolejarzy	1	75, obr. 12	XIX/XX w.	-	mieszkalna
123.	dom	Polskich Kolejarzy	2	75, obr. 12	XIX/XX w.	-	mieszkalna
124.	dom	Polskich Kolejarzy	3	75, obr. 12	XIX/XX w.	-	mieszkalna
125.	dom	Polskich	4	7/10, obr. 16	ok. 1910 r.	-	mieszkalna

		Kolejarzy					
126.	dom	Powstańców Warszawy	2	1/8, obr. 16	I. 20-30 XX w.	-	mieszkalno-usługowa
127.	dom, <i>Bar Zacisze</i>	Powstańców Warszawy	5	319/9, obr. 16	4 ćw. XIX w.	-	mieszkalno-usługowa
128.	dom	Powstańców Warszawy	10	6/1, obr. 16	ok. 1900 r.	-	mieszkalna
129.	dom	Powstańców Warszawy	11	16/1, obr. 16	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
130.	dom	Powstańców Warszawy	12	7/7, obr. 16	I. 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
131.	budynek gospodarczy	Powstańców Warszawy	12	7/3, 7/6, 7/9, obr. 16	ok. 1900 r.	-	garaż samochodowy
132.	schron obserwacyjno-wartowniczy	Powstańców Warszawy	12	7/12 obr. 16	I. 40-ste XX w.	-	schron, nieużytkowany
133.	dom	Powstańców Warszawy	13	15/21, obr. 16	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
134.	dom	Powstańców Warszawy	17	78/1, obr. 16	XIX/XX w.	-	mieszkalna
135.	dom	Powstańców Warszawy	18	10/18, obr. 16	I. 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
136.	dom	Powstańców Warszawy	22	79/1, obr. 16	XIX/XX w.	-	mieszkalno-usługowa
137.	Dowództwo 49 Bazy Lotniczej – d. willa <i>Kochstedt</i>	Powstańców Warszawy	28B	1/164, obr. 22	I ćw. XX w.	-	biurowa
138.	dom	Prusa	25	89 obr. 11	I. 1910 - 1930	-	mieszkalna
139.	dom	Prusa	31	86, obr. 11	I. 20 - ste XX w.	-	mieszkalna
140.	dom	Prusa	35	84/1, obr. 11	I. 20 - ste XX w.	-	mieszkalna
141.	dom	Prusa	37	83/6, obr. 11	I. 20 - ste XX w.	-	mieszkalna
142.	dom	Słowackiego	2	2/5, obr. 10	k. XIX w.	-	mieszkalna
143.	dom	Słowackiego	3	7/3, obr. 10	4. ćw. XIX w.	-	mieszkalna
144.	dom	Słowackiego	9	9/4, obr. 10	XIX/XX w.	-	mieszkalna
145.	dom	Słowackiego	11	10/7, obr. 10	XIX/XX w.	-	mieszkalna
146.	dom	Słowackiego	19	13/6, obr. 10	k. XIX w.	-	mieszkalna
147.	dom	Słowackiego	31	28/8, obr. 10	I. 20 - ste XX w.	-	mieszkalna
148.	dom	Słowackiego	50	93/6, obr. 10	k. XIX w.	-	mieszkalna
149.	dom	Słowackiego	66	677, obr. 10	XIX/XX w.	-	mieszkalna
150.	dom	Słowackiego	68	80/1, obr. 10	XIX/XX w.	-	mieszkalna
151.	dom	Słowackiego	70	79/1, obr. 10	XIX/XX w.	-	mieszkalna
152.	dom	Słowackiego	80	71/1, obr. 10	I. 20 - ste XX w.	-	mieszkalna
153.	dom	Słowackiego	84	67/1, obr. 10	I. 20 - ste XX w.	-	mieszkalna
154.	dom	Wita Stwosza	5	46/3, obr. 12	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
155.	dom	Wita Stwosza	6	26/8, obr. 12	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
156.	dom	Wita Stwosza	8	26/9, obr. 12	I. 20 - ste XX w.	-	mieszkalna
157.	park, d. cmentarz katolicki	Wita Stwosza		48/1, obr. 12	2 ćw. XX w.	-	mieszkalna
158.	dom	Witosa	4	58/10, obr. 14	XIX/XX w.	-	mieszkalna
159.	dom, d. gospoda Willera	Wojska Polskiego	1	6/1, obr. 13	4 ćw. XIX w.	-	mieszkalna
160.	zespół kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Św. z terenem, ogrodzeniem, bramą cmentarną, kaplicą przedpogrzebową i starodrzewem	Wojska Polskiego	5	71/2, obr. 13	poł. XIV w. pocz. XX w.	A-305 z dn. 23.10.2007 r.	sakralna
161.	kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	Wojska Polskiego	5	71/2, obr. 13	poł. XIV w. - 2 poł. XV w.	A-305 z dn. 13.08.1962 r.	sakralna
162.	brama cmentarna w zespole kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Wojska Polskiego	5	71/2, obr. 13	1648 r.	A-305 z dn. 5.09.1962 r.	brama
163.	ogrodzenie w zespole kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Wojska Polskiego	5	71/2, obr. 13	1864 r., 1905 r.	A-305 z dn. 23.10.2007 r.	ogrodzenie
164.	kaplica przedpogrzebowa w zespole kościoła pw.	Wojska Polskiego	5	71/2, obr. 13	2 poł. XIX w.	A-305 z dn. 23.10.2007 r.	magazynowa

	Podwyższenia Krzyża Św.						
165.	dom, d. spichlerz	Wojska Polskiego	6	22/3, obr. 7	1881 r.	-	mieszkalna
166.	Prokuratura Rejonowa, d. szkoła ewangelicka	Wojska Polskiego	7	81/3, obr. 13	1878 – 1879 r.	-	biurowa
167.	dom, d. biura urzędu gospodarki wodnej	Wojska Polskiego	7A	81/4, obr. 13	I. 20 - ste XX w.	-	mieszkalna
168.	szkoła podstawowa, d. dom Radtkego	Wojska Polskiego	8	22/10, obr. 7	k. XIX w.	-	szkoła
169.	dom, d. szkoła ogrodnicza Radtkego	Wojska Polskiego	12	4/2, obr. 13	XIX/XX w.	-	mieszkalna
170.	Starostwo Powiatowe w Pruszczu Gdańskim	Wojska Polskiego	16	93/45, obr. 13	I. 1950 - 1955	-	biurowo-usługowa
171.	dom	Wojska Polskiego	32	61/3, obr. 13	I. 30 - ste XX w.	-	usługowa
172.	biblioteka, d. plebania (pastorówka) k. pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Wojska Polskiego	34	62/5, obr. 13	1755 r.	A-305 z dn. 5.09.1962 r.	usługowa
173.	dom	Wojska Polskiego	36	63/7, obr. 13	XIX/XX w.	-	mieszkalna
174.	dom	Wojska Polskiego	40	67/3, obr. 13	początek XX w.	-	mieszkalna
175.	młyn w zespole młyńskim	Wojska Polskiego	42	68/2, obr. 13	początek I. 20 - stych XX w.	A-1926 z dn. 9.12.2015 r.	gospodarcza - młyn
176.	budynek magazynowy w zespole młyńskim	Wojska Polskiego	42	68/2, obr. 13	XIX/XX w.	A-1926 z dn. 9.12.2015 r.	gospodarcza - młyn
177.	budynek gospodarczy w zespole młyńskim	Wojska Polskiego	42	68/2, obr. 13	XIX/XX w.	A-1926 z dn. 9.12.2015 r.	gospodarcza - młyn
178.	ogrodzenie młyna w zespole młyńskim	Wojska Polskiego	42	68/2, 68/3, 68/4, obr. 13	początek I. 20 - stych XX w.	A-1926 z dn. 9.12.2015 r.	ogrodzenie
179.	dom, d. dom młynarza w zespole młyńskim	Wojska Polskiego	44	69/4, obr. 13	2 ćw. XIX w.	A-1926 z dn. 11.04.2016 r.	mieszkalna
180.	relikty ogrodu d. domu młynarza – starodrzew, fontanna i ogrodzenie	Wojska Polskiego	44	69/4, obr. 13	początek I. 20 - stych XX w.	A-1926 z dn. 11.04.2016 r.	mieszkalna
181.	zespół młyński	Wojska Polskiego	44	68/2, 68/3, 68/4, 69/4, obr. 13	2 ćw. XIX w. - początek I. 20 - stych XX w.	A-1926 z dn. 9.12.2015 r. A-1926 z dn. 11.04.2016 r.	mieszkalna
182.	dom	Wojska Polskiego	46	73/9, obr. 13	ok. 1900 r.	-	mieszkalna
183.	budynek gospodarczy	Wojska Polskiego	46	73/9, obr. 13	ok. 1900 r.	-	gospodarcza
184.	dom	Wojska Polskiego	50	74/1, obr. 13	4 ćw. XIX w.	-	mieszkalna
185.	dom	Wojska Polskiego	52	447/1, obr. 13	ok. 1900 r.	-	mieszkalna
186.	dom	Wojska Polskiego	54	78/4, obr. 13	I. 20 – 30 - ste XX w.	-	mieszkalna
187.	dom mieszkalny	Zastawna	5	60/6, obr. 14	XIX/XX w.	-	mieszkalna
188.	dom	Zastawna	7, 9	62/24, 62/25, obr. 14	XIX/XX w.	-	mieszkalna
189.	budynek gospodarczy	Zastawna	7, 9	62/24, 62/25, obr. 14	XIX/XX w.	-	gospodarcza
190.	dom, dawny dom młynarza	Zastawna	10	13/4, obr. 14	ok. poł. XIX w.	-	mieszkalna
191.	budynek gospodarczy przy d. domu młynarza	Zastawna	10	13/8, obr. 14	3 ćw. XIX w.	-	gospodarcza
192.	Elektrownia wodna Pruszcz I	Zastawna	10	6, obr. 14	1921 r.		elektrownia wodna
193.	dom	Zwycięstwa	1	83/1, obr. 16	I. 20 - te XX w.	-	mieszkalna
194.	Kanał Raduni z groblami, towarzyszącą zabudową i zielenią			6, 12/1, 31, 32 obr. 14; 1, 76 obr. 12; 1, 2, 19/1, 20 obr. 7; 1, 2, 41, 40/2, obr. 2	1348 – 1356 r.	A-986 z dn. 18.05.1981 r.	kanał wodny
195.	historyczny układ hydrologiczny rzeki				1348 – 1356 r.		układ hydrologiczny

	Raduni z fragmentem Kanału Raduni						
196.	historyczny układ ruralistyczny Pruszcza Gd. wraz z przedmieściami z k. XIX w. i pocz. XX w.				2 ćw. XIV w. - pocz. XX w.		układ ruralistyczny
197.	strefa ochrony ekspozycji zespołu ruralistycznego przedmieścia św. Wojciech					A-1119 z dn. 10.10.1986 r.	ochrona otoczenia zabytku

5.4.2. Wykaz stanowisk nieruchomości w Gminnej Ewidencji Zabytków

Lp.	miejsowość	nr stanowiska na obszarze	nr stanowiska w miejscowości	obszar AZP	rodzaj	chronologia	rejestr zabytków
1.	Pruszcz Gdański	1	53	14-44	cmentarzysko; osada	OWR/OWL; WŚ	
2.	Pruszcz Gdański	2	20	14-44	osada; osada	WEŻ; OWR	
3.	Pruszcz Gdański	3	5	14-44	cmentarzysko; osada	OWR/OWL; WŚ	
4.	Pruszcz Gdański	4	38	14-44	osada	WŚ	
5.	Pruszcz Gdański	5	21	14-44	osada	WEŻ	
6.	Pruszcz Gdański	6	25	14-44	osada	WŚ - okr. nowoż.	
7.	Pruszcz Gdański	9	27	13-44	śl. osad.	okr. nowoż.	
8.	Pruszcz Gdański	9	43	14-44	śl. osad.	PŚ	
9.	Pruszcz Gdański	10	28	13-44	śl. osad.	PŚ	
10.	Pruszcz Gdański	10	37	14-44	znalezisko luźne	PŚ	
11.	Pruszcz Gdański	11	7	14-44	grób; cmentarzysko; cmentarzysko; cmentarzysko; znalezisko luźne	I okres EB; Ha; MOP; OWR/OWL; WŚ	211/C
12.	Pruszcz Gdański	13	8	14-44	osada; osada	OWR; WŚ	105/C
13.	Pruszcz Gdański	14	32	13-44	śl. osad.	neolit	
14.	Pruszcz Gdański	14	51	14-44	cmentarzysko	I okres EB	
15.	Pruszcz Gdański	15	33	13-44	śl. osad.	neolit	
16.	Pruszcz Gdański	16	52	14-44	osada; osada	OWR; WŚ	87/C
17.	Pruszcz Gdański	17	15	14-44	osada; pkt osadniczy; pkt osadniczy	WŚ; PŚ; okr. nowoż.	
18.	Pruszcz Gdański	18	6	14-44	śl. osadn.; cmentarzysko; osada	Ha; OWR/OWL; WŚ	535/C
19.	Pruszcz Gdański	19	9	14-44	osada; osada; osada	WEŻ; OWR; WŚ	86/C
20.	Pruszcz Gdański	20	12	14-44	osada; osada; cmentarzysko	WEŻ; WŚ; okr. nowoż.	137/C; 17.11.1970 r.
21.	Pruszcz Gdański	20	34	13-44	śl. osad.	PŚ	
22.	Pruszcz Gdański	21	14	14-44	znalezisko luźne; znalezisko luźne; znalezisko luźne	OWR; WŚ; PŚ	
23.	Pruszcz Gdański	21	35	13-44	śl. osad.; śl. osad.	neolit; okr. nowoż.	
24.	Pruszcz Gdański	22	2	14-44	cmentarzysko; cmentarzysko; skarb; cmentarzysko	wczesna epoka żelaza; okres przedrzymski/okres wpływów rzymskich; okres wpływów rzymskich; wczesne średniowiecze	
25.	Pruszcz Gdański	23	13	14-44	osada; osada; osada; osada	WEŻ; OWR; WŚ; PŚ	212/C; 21.11.1971 r.
26.	Pruszcz Gdański	24	11	14-44	osada; osada; osada	OWR; WŚ; PŚ	
27.	Pruszcz Gdański	25	39	14-44	śl. osad.; śl. osad.	WEŻ; PŚ	
28.	Pruszcz Gdański	26	44	14-44	śl. osad.	PŚ	

29.	Pruszcz Gdański	27	40	14-44	osada; śl. osad.	OWR; PŚ	
30.	Pruszcz Gdański	28	41	14-44	śl. osad.	PŚ	
31.	Pruszcz Gdański	29	10	14-44	znalezisko luźne; znalezisko luźne; cmentarzysko; cmentarzysko; osada (?); cmentarzysko	neolit; EB; MOP; OWR/OWL; WŚ; WŚ	104/C; 8.01.1970 r.
32.	Pruszcz Gdański	30	42	14-44	osada	OWR	
33.	Pruszcz Gdański	31	45	14-44	śl. osad.; śl. osad.	neolit; PŚ	
34.	Pruszcz Gdański	32	24	14-44	osada	WEŻ	
35.	Pruszcz Gdański	32	36	13-44	śl. osad.	PŚ	
36.	Pruszcz Gdański	47	22	13-44	śl. osad.; śl. osad.	WŚ; PŚ	
37.	Pruszcz Gdański	48	18	13-44	osada	WEŻ	330/C; 13.12.1974 r.
38.	Pruszcz Gdański	49	19	13-44	osada; osada	OWR; WŚ	
39.	Pruszcz Gdański	50	4	13-44	grób szkieletowy; znalezisko luźne; cmentarzysko	I okres EB; OWR; OWR	
40.	Pruszcz Gdański	51	23	13-44	śl. osad.	WŚ	
41.	Pruszcz Gdański	52	26	13-44	cmentarzysko	WEŻ	
42.	Pruszcz Gdański	53	17	13-44	śl. osad.; śl. osad.	WEŻ; WŚ	
43.	Pruszcz Gdański	123	1	14-44	cmentarzysko	HaD	
44.	Pruszcz Gdański	124	3	14-44	osada	WŚ	
45.	Pruszcz Gdański	125	46	14-44	znalezisko luźne	neolit	
46.	Pruszcz Gdański	126	47	14-44	znalezisko luźne	III EB	
47.	Pruszcz Gdański	127	48	14-44	znalezisko luźne; znalezisko luźne	Ha D; WEŻ	
48.	Pruszcz Gdański	128	49	14-44	znalezisko luźne	OWR	
49.	Pruszcz Gdański	129	50	14-44	znalezisko luźne	OWR	
50.	Pruszcz Gdański	143	56	14-43	cmentarzysko	chronologia nieokreślona	
51.	Pruszcz Gdański	144	57	14-43	śl. osadniczy; punkt osadniczy	neolit; PŚ	
52.	Pruszcz Gdański	145	58	14-43	punkt osadniczy; punkt osadniczy	WŚ; PŚ	
53.	Pruszcz Gdański	149	37	13-43	śl. osad.; śl. osad.; śl. osad.	EK; WEŻ; PŚ	
54.	Pruszcz Gdański		16		znalezisko luźne	WŚ	
55.	Pruszcz Gdański		54		śl. osad.; śl. osad.; śl. osad.	EB; PŚ; okr. nowoż.	brak karty
56.	Pruszcz Gdański		55		znalezisko luźne	chronologia nieokreślona	
57.	Pruszcz Gdański		59		znalezisko luźne	pradzieje	

Objaśnienia skrótów

Skrót	Pełna nazwa okresu
EK	epoka kamienia
EB	epoka brązu
WEŻ	wczesna epoka żelaza
HA	okres halsztacki
LA	okres laterński
MOP	młodszy okres przedrzymski
OWR	okres wpływów rzymskich
OWL	okres wędrówek ludów
WŚ	wczesne średniowiecze
PŚ	późne średniowiecze

okr. now.	okres nowożytny
-----------	-----------------

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta

5.5.1. Zabytki archeologiczne

Miasto Pruszcz Gdański obfituje w zabytki archeologiczne. Znajduje się tu aż 9 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków. Wśród nich są cztery cmentarzyska płaskie: z późnego okresu lateńskiego i okres wpływów rzymskich (I w. p.n.e.–III w. n.e.), z wczesnego średniowiecza, z epoki żelaza (z kręgu kultury oksywskiej i wielbarskiej), z okresu wpływów rzymskich, a także 5 osad otwartych: trzy z okresu wpływów rzymskich i dwie z wczesnej epoki żelaza. Stanowiska te były badane w okresie międzywojennym oraz w czasach powojennych – w latach 60-tych, 70-tych, 80-tych i 90-tych XX w. W trakcie badań pozyskano bogaty zasób kulturowy, który pozwolił na przeprowadzenie wnikliwych analiz historii osadnictwa na terenie miasta.

5.5.2. Obiekty nieruchome i zespoły zabudowy wpisane do rejestru zabytków

Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, Pruszcz Gdański ul. Chopina 3

Kościół wzniesiony został w stylu neobarokowym. Rozpoczęcie budowy kościoła przypada na 1922 r., prace prowadził miejscowy mistrz budowlany Johannes Schulz. Prace ukończono ostatecznie dopiero w 1928 r. Rok później, na mocy decyzji wydanej przez biskupa gdańskiego Edwarda O'Rourke, zatwierdzonej przez Senat Wolnego Miasta Gdańska, została erygowana parafia, kościół otrzymał wezwanie Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, a pierwszym proboszczem mianowano ks. Wohlera. W roku 1930 miała miejsce konsekracja.

Kościół nieorientowany, usytuowany na osi północ–południe, z prezbiterium od północy. Murowany z cegły, tynkowany, o prostej, zwartej bryle, jednonawowy, czteroprzęsłowy, z węższym, zamkniętym prosto prezbiterium, flankowanym po bokach przez zakrystie. Korpus oszkarpowany, nakryty dachem dwuspadowym, prezbiterium niższe, kryte dachem dwuspadowym, który równocześnie obejmuje dwa boczne aneksy. W dachu od strony południowej mała wieża, kryta baniastym hełmem, pokrytym blachą, zwieńczonym iglicą z kulą i krzyżem. W przyziemiu elewacji frontowej, na osi, podcień zamknięty łukiem koszowym, powyżej owalne okienko. Elewacje boczne symetryczne, osie wyznaczają pary półkoliście zamkniętych okien rozdzielonych szarpami, pod okapem gładki fryz.

Dom, Pruszcz Gdański ul. Grunwaldzka 23

Budynek wzniesiony w 1 połowie XIX w., kilkakrotnie przebudowywany w XIX i XX w. Klasycystyczny, założony na planie prostokąta, trójkondygnacyjny (trzecia kondygnacja w formie poddasza), podpiwniczony, kryty dachem czterospadowym pokrytym holenderką. Murowany z cegły, otynkowany, siedmioosiowy, dwutraktowy, usytuowany kalenicowo, zachodnią frontową elewacją zwrócony do ul. Grunwaldzkiej. Wszystkie elewacje zwieńczone drewnianym, profilowanym gzymsem okapowym. Od frontu dwukondygnacyjny, trzyosiowy ryzalit środkowy zwieńczony tympanonem, flankowany na narożach czterema parami gładkich pilastrów na cokołach, rozczłonkowany dwoma profilowanymi gzymсами, tympanon zdobiony profilowanymi gzymсами, pośrodku okulus. Okna, drzwi frontowe i pomieszczenia parteru częściowo przebudowane w 1962 r., w związku z adaptacją na księgarnię. Elewacja wschodnia prawie całkowicie zmieniona, podczas licznych remontów: przepruto kilka nowych otworów okiennych, zamurowano stare. W północno-wschodnim narożu bocznej ściany północnej otwór wejściowy z kamiennymi schodami o zaokrąglonych stopniach. We wnętrzu od strony

wschodniej drewniana rzeźbiona klatka schodowa i drzwi płycinowe o formach klasycyzujących. Przybudówka od strony północno-zachodniej z przełomu XIX/XX w.

Dom, Pruszcz Gdański ul. Krótka 6

Budynek zbudowany został w 1 połowie XIX w., kilkakrotnie remontowany w XIX i XX w. Klasycystyczny, założony na planie wydłużonego prostokąta, dwutraktowy, jednokondygnacyjny, z mieszkalnym poddaszem, podpiwniczony. Elewacja frontowa siedmioosiowa, z sienią przelotową na osi. Konstrukcja ścian szkieletowa, wypełniona cegłą; rygle ułożone w prostokąty, na narożach - skośnie. Pośrodku ściany frontowej (północno-zachodniej) cofnięty podcień, dźwigający na czterech drewnianych kolumnach jońskich - trójosiową wystawkę o konstrukcji szkieletowej, zrównaną z linią elewacji. Wystawka zwieńczona niskim tympanonem z okulusem. Analogiczna wystawka w licu od strony południowo-wschodniej. Dach mansardowy, kryty dachówką karpiówką. Od strony południowo-wschodniej dwie lukarny, ich okapy wsparte na zdobionych, drewnianych konsolkach. Wewnątrz zachowana drewniana, klasycystyczna klatka schodowa, prowadząca z sieni na poddasze.

Dawna pastorówka ob. biblioteka, Pruszcz Gdański ul. Wojska Polskiego 34

Budynek wzniesiony w 1755 r., do 1945 r. pełnił funkcję pastorówki, a od 1948 r. – biblioteki. Założony na planie prostokąta, ze skrzydłem w narożu północno-zachodnim. Dwukondygnacyjny (druga kondygnacja w formie poddasza), ceglany, otynkowany, dach dwuspadowy kryty holenderką. Elewacja frontowa siedmioosiowa, pośrodku dwuskrzydłowe drzwi. Nad elewacją frontową, pośrodku dwuosiowa lukarna, zwieńczona tympanonem z okulusem pośrodku. Szczyty boczne zakończone falistym gzymsem, północna elewacja, data 1755 r. Zabytkowy układ wnętrza czytelny, we wnętrzu drzwi klasycystyczne, stropy drewniane.

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, Pruszcz Gdański ul. Wojska Polskiego 5

Kościół wzniesiony został w połowie XV w., był trzykrotnie palony: w 1433 r. przez husytów, w 1460 r. przez Krzyżaków, w 1577 r. podczas walk Gdańska ze Stefanem Batorym. W 1585 r. przeszedł w ręce protestantów, do katolików powrócił w 1945 r. W 1742 r. poddany remontowi, podczas kolejnego w 1831 r. osadzono zegar w wieży, natomiast w 1936 r. świątynia została gruntownie odnowiona.

Kościół orientowany, ceglany, oszkarpowany, trójnawowy, z kwadratowym prezbiterium, zakrystią od północy, kruchtą od południa i masywną wieżą od zachodu. Dachy kryte dachówką mnich - mniszka. Ściany wieży zdobione tynkowanymi blendami. Do kościoła prowadzą trzy ostrołukowe, bogato profilowane portale. Wnętrze przesklepione sklepieniem gwiazdzystym. We wnętrzu bogate rzeźbione, drewniane wyposażenie renesansowe, manierystyczne i barokowe.

Teren przykościelny to dawny cmentarz związany z funkcjonowaniem kościoła od początku jego istnienia. Działka kościelna zajmująca środkową część placu dawnej owalnicy wiejskiej, między kanałem Raduni i ul. Wojska Polskiego, zachowała historyczny kształt uformowany jeszcze w średniowieczu i udokumentowany na mapach z XIX i XX w. Na terenie przykościelnym wzdłuż granicy zachodniej granicy działki zachował się starodrzew.

Mur okalający teren przykościelny, wzniesiony w układzie segmentowym wydzielonym słupkami, pochodzi z różnych okresów. Fragmenty z drugiej połowy XIX w., zdobione fryzem ceglany, zachowały się wzdłuż granicy wsch., natomiast wzdłuż granicy zach. odcinek muru ma prostszą formę, pochodzącą już z początku XX w.

Budynek kaplicy przedpogrzebowej, usytuowany przy granicy północnej, wzniesiono w drugiej połowie XIX w., posiada neogotycką formę, nawiązującą do stylistyki kościoła. Elewacje licowane cegłą i

dzielone lizenami, zdobione są ceramicznymi fryzami arkadkowymi i ząbkowymi, a trójkątne szczyty akcentowane sterczynami.

Brama cmentarna przy kościele z 1646 r. z dwoma otworami przejazdowymi zamkniętymi półkoliście, ceglana, kryta holenderką. Pod gzymsem podokapowym fryz kamienny z datą MDCXLVIII oraz fragment Psalmu XXXIX. W łukach przejść kamienne zworniki z emblematami śmierci. W 2008 r. brama poddana została pracom konserwatorskim.

Zespół cukrowni, Pruszcz Gdański ul. Chopina 17

Budowę cukrowni rozpoczęła w 1881 r. niemiecka spółka "Vereinigte Zucker fabriken Dr Wolfgang Bottger". Do 1921 r. fabryka wytwarzała wyłącznie cukier żółty, następnie po gruntownej modernizacji całego zakładu przestawiła się na produkcję cukru białego. W tym czasie cukrownia posiadała jedne z najnowocześniejszych urządzeń cukrowniczych w Europie firmy „Siemens” i „Borsig”. W skład zakładu wchodzi: portiernia z 1880 r.; bramy i ogrodzenie prawdopodobnie z lat 1880-1881; kotłownia główna z 1881 r. z kominem, wyposażona w kotły wyprodukowane w gdańskiej stoczni Schichaua; budynek filtracji (błotniarek) z 1898 r.; produktownia (budynek warników) z 1898 r.; pakownia z 1889 r.; surownia z 1899 r.; budynek pieca wapiennego z 1911 r.; szatnia z 1911 r.; budynek pras wysokosłodowych i suszarni z 1915 r., nadbudowany w 1983 r.; kuźnia z 1922 r.; dom dyrektora cukrowni z 1925 r.; budynek biura głównego z 1927 r.; budynek stajni z 1927 r.; miodownik z lat 1928-1929, służący początkowo do produkcji sztucznego miodu, w czasie wojny – cukierków, ok. 1970 r. przebudowano wnętrza i w latach 70-tych XX w. urządzono w nim stolarnię; budynek opakowań z 1934 r.; magazyn cukru z 1935 r.; budynek techniczno-produkcyjny z 1935 r.; rezydencja akcjonariusza z 1935 r. Budynki produkcyjno-magazynowe wzniesione są z czerwonej cegły licówki, o jednolitej stylistyce historyzującej (występują tu dekoracje w stylu neoromańskim, neorenesansowym, eklektycznym). Pod względem architektonicznym wyróżnia się rezydencja akcjonariusza o formie nawiązującej do niewielkiego dworu z modernistycznym detalem.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza szans i zagrożeń

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
– występowanie cennych zabytków (w skali kraju): średniowieczny zabytek techniki Kanał Raduni i gotycki kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z unikatowymi rytami maswerkowymi na elewacjach, – zachowany charakterystyczny zabytek przemysłowy – zespół Cukrowni Pruszcz, – zachowany i czytelny układ ruralistyczny dawnej wsi Pruszcz, – zachowane przykłady zabytkowej małomiejskiej zabudowy wzdłuż głównych ulic: Grunwaldzkiej, Chopina i Krótkiej, – Międzynarodowy Bałtycki Park Kulturowy Faktoria z charakterystyczną drewnianą zabudową oraz organizowanymi licznymi wydarzeniami kulturalnymi i rozrywkowymi.	– zły stan zachowania części obiektów zabytkowych, – niekorzystne przekształcenia elewacji zabytków poprzez wtórne docieplenia, – występowanie w centrum miasta, na obiektach zabytkowych licznych reklam i szyldów silnie kontrastujących z charakterem miejsca.
SZANSE	ZAGROŻENIA

– wykorzystanie walorów zabytków do nowych funkcji, – zwiększenie zaangażowania właścicieli zabytków na rzecz ich renowacji, – upowszechnianie dobrych praktyk i realizacji konserwatorskich, – upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta na rzecz pogłębiania lokalnej tożsamości.	– niewystarczające środki przeznaczone na ochronę i renowację zabytków, – postępujący proces niszczenia i niekorzystnych modernizacji zabytków niewpisanych do rejestru zabytków, np. poprzez wtórne docieplenia od zewnątrz elewacji, – niewystarczająca promocja i upowszechnianie dobrych praktyk i realizacji konserwatorskich.
--	---

7. Założenia programowe

Program opieki nad zabytkami miasta Pruszcz Gdański na lata 2022–2025 ma służyć ochronie, sukcesywnej rewaloryzacji i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do różnych dziedzin życia społecznego.

Ramy programowe Programu opieki wyznaczają tezy problemowe, wskazujące na:

- umożliwienie finansowania i racjonalnego wykorzystania środków finansowych na utrzymanie krajobrazu kulturowego oraz ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- wspieranie i kreowanie różnorodnych form i metod umożliwiających ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami – stymulowanie zasad partnerstwa oraz odpowiedzialności właścicieli obiektów o podstawowym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego na terenie miasta,
- podnoszenie walorów zabytkowych i wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki, a zwłaszcza jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy miasta,
- umożliwienie kreowania i realizowania lokalnych projektów związanych z kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy dla osiągnięcia zauważalnych i wymiernych efektów jakościowej zmiany,
- kreowanie modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego miasta wśród mieszkańców i we władzach samorządowych,
- wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie dziedzictwa kultury mniejszości narodowych,
- poszukiwanie i wspieranie projektów związanych z kreowaniem i wdrażaniem nowych form opieki nad zabytkami i ich promocji (np. szlaki turystyczno-historyczne, ożywianie zabytków),
- włączenie kultury i dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych, stosownie do oczekiwań mieszkańców miasta poprzez uznanie znaczenia dziedzictwa kulturowego w rozwoju społeczno-ekonomicznym Pruszcza Gdańskiego.

Celem strategicznym *Programu opieki nad zabytkami miasta Pruszcz Gdański na lata 2022–2025* jest:

Zachowanie i odnowa dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości mieszkańców oraz rozwojowi gospodarczemu miasta.

Metodą do realizacji tak określonego celu będzie:

- jakościowe i ilościowe powiększenie form ochrony zabytków i opieki nad zabytkami stosowanych przez władze miasta przy wykonywaniu zadań własnych realizowanych na rzecz lokalnego środowiska: infrastruktury podstawowej, społecznej oraz lokalnej społeczności (zasobów ludzkich).

Cel będzie realizowany w ramach trzech Priorytetów:

I. Ochrona Krajobrazu Kulturowego Miasta

II. Zarządzanie Dziedzictwem Kulturowym Miasta

III. Promocja, Edukacja i Dokumentacja Walorów Dziedzictwa Kulturowego Miasta

Priorytet I: OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA	
kierunki działań	zadania
1. Świadome kształtowanie struktur przestrzennych w oparciu o przesłanki historyczne 2. Ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego miasta 3. Rozszerzenie zasobu i ochrony środowiska kulturowego miasta	• konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego miasta, • egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych odnoszących się do zabytków (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji), • wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków wskazanych w programie opieki cennych obiektów zabytkowych, • wsparcie działań mających na celu utworzenie parku archeologicznego poświęconego zabytkom archeologicznym związanym z regionem.
Priorytet II: ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM MIASTA	
kierunki działań	zadania
1. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych 2. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	• opracowanie projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych (dotyczących m.in. zespołów zabytkowej zieleni tj. cmentarze i in.), • opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych, • podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością miasta, • dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością miasta poprzez udzielanie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie stosownej uchwały, • wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.), • określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych.
Priorytet III: PROMOCJA, EDUKACJA I DOKUMENTACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA	
kierunki działań	zadania

1. Popularyzacja dziedzictwa kulturowego miasta 2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym 3. Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym 4. Promocja dziedzictwa kulturowego	• udostępnianie informacji o zabytkach miasta na stronie internetowej miasta, • utworzenie miejskiego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego, • opracowanie <i>mapy zabytków miasta</i>, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego, • organizacja i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, • inicjowanie i organizacja obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze miasta, • wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego miasta, • popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowanie obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo, • wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć, • wykonywanie i wspieranie opracowywania prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy i detalu architektonicznego), • wykonywanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych, • opracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, samochodowych) wykorzystujących walory środowiska kulturowego.
--	--

8. Instrumentarium realizacji Programu opieki nad zabytkami

8.1. Instrumenty prawne

Problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego zostanie uwzględniona przez władze miasta przy uchwalaniu zmian prawa miejscowego. Miasto będzie wnioskować o wpis do rejestru zabytków obiektów wskazanych do wpisania do rejestru zabytków będących własnością Miasta. W przypadkach, gdy obiekty wskazane do wpisania do rejestru zabytków nie stanowią własności Miasta zaplanowano działania wspierające właścicieli w staraniach o wpisanie wartościowych obiektów do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

8.2. Instrumenty koordynacji

Realizacja Programu wymaga współpracy z instytucjami ochrony zabytków różnych szczebli, w tym także współpracy z Archidiecezją Gdańską i parafiami z terenu miasta Pruszcz Gdański.

8.3. Instrumenty finansowe

Zakłada się, że podstawowym narzędziem finansowym będą dotacje celowe udzielane z budżetu miasta Pruszcz Gdański na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku

wpisanym do rejestru zabytków na podstawie uchwały Nr XXIX/346/2021 Rady Miasta Pruszcz Gdański z dnia 30 czerwca 2021 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków położonych na terenie administracyjnym Gminy Miejskiej Pruszcz Gdański.

Planowane jest również wykorzystanie funduszy unijnych oraz dostępnych dofinansowań samorządu województwa pomorskiego.

8.4. Instrumenty społeczne

W działaniach Miasta przewidywane jest prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi oraz spółkami), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Pruszcza Gdańskiego.

8.5. Instrumenty kontrolne

Zadania sformułowane w niniejszym programie przewidują stosowanie monitoringu jego realizacji w postaci monitoringu stanu środowiska kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Za monitorowanie realizacji *Programu opieki nad zabytkami miasta Pruszcz Gdański na lata 2022-2025* odpowiada Burmistrz Pruszcza Gdańskiego, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Miasta Pruszcz Gdański sprawozdanie z realizacji programu.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki:

- poziom (w %) wydatków budżetu miasta na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- liczba udzielonych dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków położonych na terenie administracyjnym Gminy Miejskiej Pruszcz Gdański,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw i działań edukacyjnych na terenie miasta,
- liczba przygotowanych/wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników),
- liczba szkoleń/liczba osób biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

10.1. Publiczne źródła finansowania

W celu właściwej i skutecznej ochrony zasobów kulturowych wykorzystane zostaną środki zabezpieczone w budżecie miasta na ten cel, jak również w miarę możliwości prowadzone będą programy czerpiące z budżetów innych publicznych źródeł, tj.: Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz województwa pomorskiego.

A. Miasto Pruszcz Gdański: w budżecie miasta co roku zabezpieczane będą środki na zadania związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami.

B. Fundusze Samorządu Województwa Pomorskiego

Na podstawie uchwały Nr 33/III/14 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 8 grudnia 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Pom. z dnia 13 stycznia 2015 r. poz. 55) w sprawie określenia zasad udzielania

dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa pomorskiego, Samorząd Województwa Pomorskiego przyznaje co roku dotacje celowe na prace przy zabytkach objętych ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenia w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i detali architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego budynku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe lub przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie w danym roku budżetowym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Dotacja może być udzielona w zależności od środków zaplanowanych w budżecie Województwa Pomorskiego, w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

W szczególnych przypadkach, jeżeli zabytek:

- 1) posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych;
- 3) jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy nim:

- dotacja może być udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Wnioski o dotację należy składać do dnia 30 października każdego roku poprzedzającego rok realizacji prac lub robót.

C. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku co roku przyznaje dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanym na terenie województwa pomorskiego.

D. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego⁵⁴:

W ramach prowadzonych przez MKiDN programów mogą być dofinansowywane zadania z zakresu kultury i ochrony zabytków.

1. Program „Ochrona zabytków”: celem jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
2. Program „Wspieranie działań muzealnych”: celem jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.
3. Program „Kultura ludowa i tradycyjna”: celem jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.
4. Program „Ochrona zabytków archeologicznych”: celem jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.
5. Program „Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju”: celem jest zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów, w celu zwiększenia wiedzy o historii naszego kraju, zwłaszcza o jej najtrudniejszych i najbardziej skomplikowanych aspektach, i dzięki temu wzmocnienie świadomości obywatelskiej i postaw patriotycznych.

Ministerstwo ogłasza co roku na swojej stronie internetowej (www.mkidn.gov.pl) rozpoczęcie naboru wniosków. Każdego roku termin naboru wyznaczony jest do 29 listopada.

E. Fundusz kościelny Ministerstwa Finansów⁵⁵

Kościelne osoby prawne mogą co roku ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację zadań z zakresu konserwacji i remontów obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej. Dotacje na wspomniany cel przeznaczane są na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki).

⁵⁴ <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-mkidn-2020> [strona Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dostęp: 18.06.2020 r.]

⁵⁵ <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-kościelny> [strona Ministra Finansów, dostęp: 7.01.2020 r.].

10.2. Środki pomocowe

Miasto Pruszcz Gdański zamierza korzystać z dostępnych dla samorządów środków Unii Europejskiej w ramach różnych programów pomocowych, a także pomagać innym beneficjentom w pozyskiwaniu środków na cele związane z ochroną dóbr kultury.

11. Realizacja i finansowanie przez miasto zadań z zakresu ochrony zabytków

Cele określone w *Programie opieki nad zabytkami miasta Pruszcz Gdański na lata 2022-2025* będą osiąmane poprzez:

- wspólne działania władz Miasta z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urzędem Marszałkowskim Województwa Pomorskiego, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, władzami kościelnymi oraz innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów,
- inicjatywy własne władz Miasta,
- stosowanie instrumentów finansowych /dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp./,
- funkcje programowe /programy lokalne i projekty, kontrakty, itp./,
- inne działania stymulujące.